

Calvino-Neviditelná města

C

MĚSTSKÁ KNIHOVNA
V PRAZE

Ca

AA 27808

Sčt. 13-1028-78

A. 10

248VV0350173

POŠKOZENÍ

VOLNE LISTY

CHYBÍ STRÁNKY

CHYBÍ PŘÍLOHA

POŠKOZENÝ OBAL

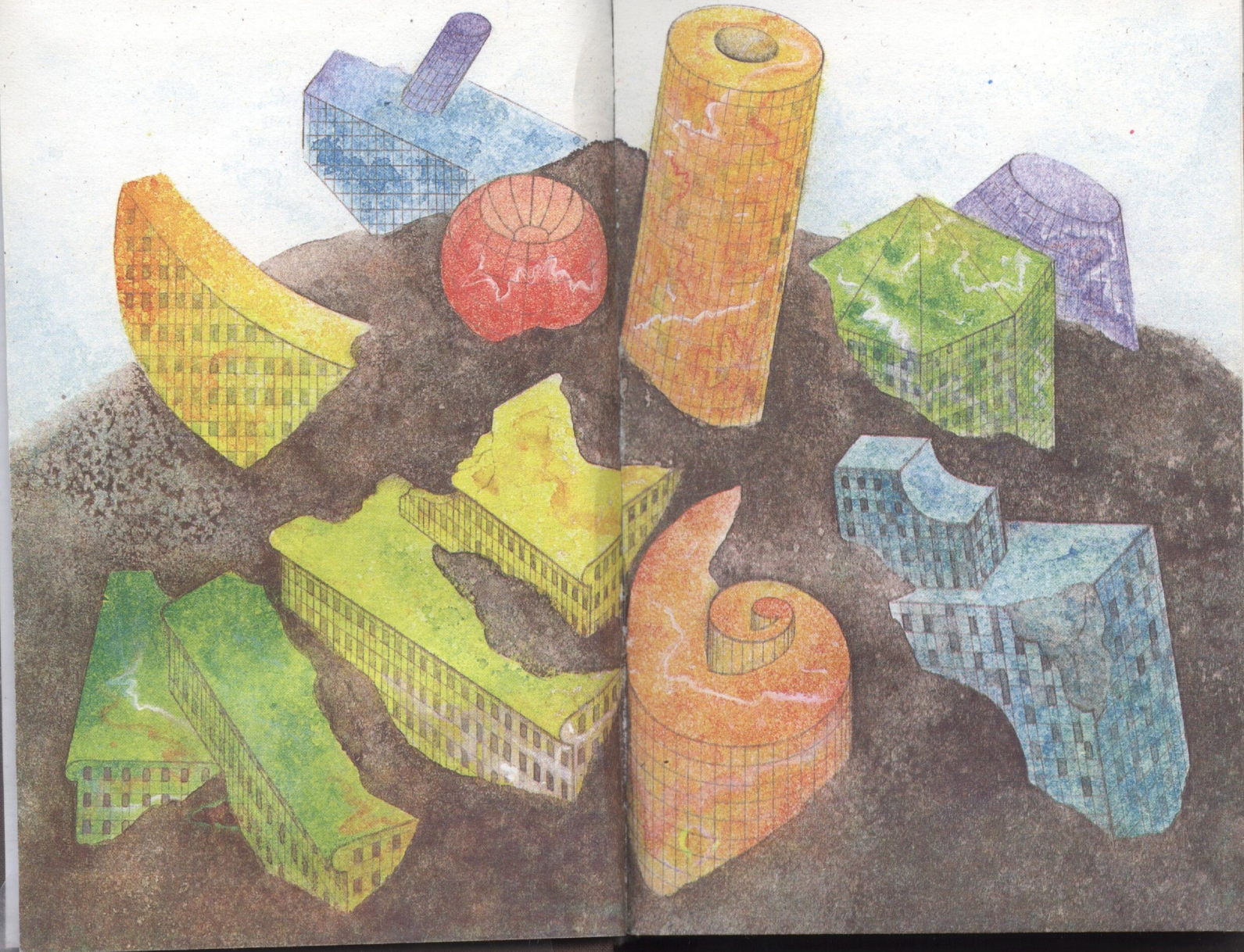
ITALO
CALVINO
Neviditelná
města

M

Sčt. 13-10

24

ITALO
CALVINO

Neviditelná
města

ODEON

PŘELOŽIL VLADIMÍR HOŘKÝ

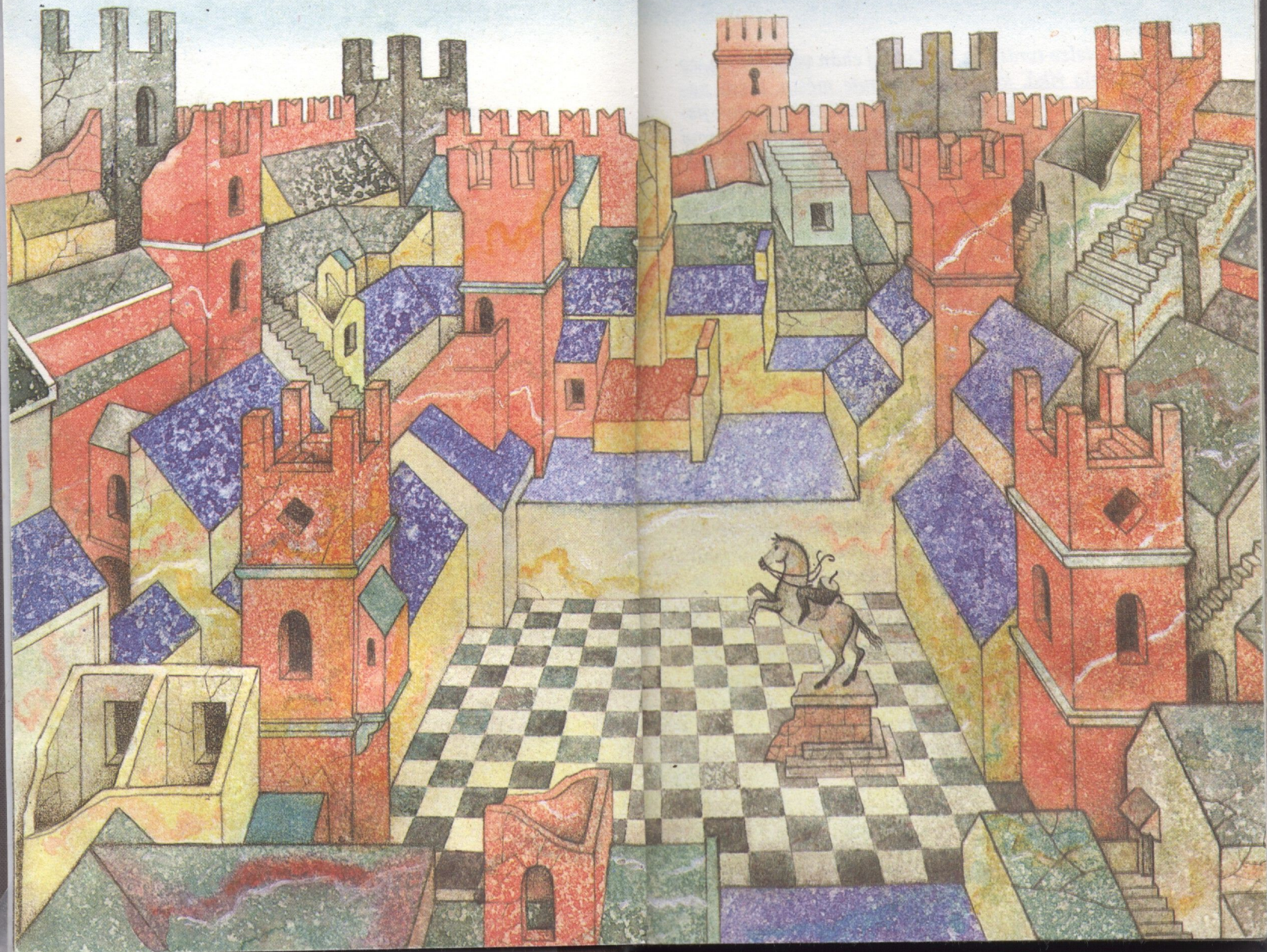
© 1972, Giulio Einaudi
Editore Torino

MESTSKA KNIHOVNA
KNIH. 01 ODD. 01
=====

AA 27808

EXEMPLAR: 10

Nelze tvrdit, že by Kublaj chán věřil všemu, co Marco Polo říká, když mu popisuje města, která navštívil při svých diplomatických posláních, je však jisté, že vládce Tatarů naslouchá mladému Benátčanovi s větší zvědavostí a pozorněji než kterémukoli jinému vyslanci či zvědovi. V životě vládců nastane okamžik, který vystřídá hrdost na nekonečnou rozlohu dobytých území, melancholii a úlevné vědomí, že se brzy vzdáme snahy poznat je a pochopit; je to pocit jakési prázdnoty, který nás přepadne jednoho večera, po dešti prostoupeného pachem slonů a vůni santalového popela chladnoucího v ohřívadlech; je to jakási závrť, která rozechvívá řeky a hory zobrazené na narezlých hřbetech zeměpisných map, svinuje jednu za druhou depeše, které nám oznamují, že poslední nepřátelská vojska jdou od porážky k porážce, a láme vosk pečeti králů, jejichž jména jsme nikdy neslyšeli, kteří žádají o ochranu našich postupujících armád a nabízejí za to jako roční poplatky drahé kovy, vydělané kožešiny a želví krunýře: je to okamžik zoufalství, kdy vyjde náhle najevo, že tato říše, která nám připadala jako div všech divů, je vlastně zkázou bez konce a tvaru, že její rozklad se jako zhoubný nádor už příliš rozrostl, než aby jej naše žezlo dokázalo zastavit, že triumf nad nepřátelskými vládci z nás učinil dědice jejich dlouhotrvajícího úpadku. Jen ve zprávách Marka Pola byl Kublaj chán s to rozpoznat mezi hradbami a věžemi odsouzenými k zániku filigránský náčrt kresby tak jemné, že by mohla ujít kusadlům termitů.

Když odtud člověk vyjde a pokračuje tři dni směrem na východ, dostane se do Diomiry, města se šedesáti stříbrnými kupolemi, bronzovými sochami všech bohů, ulicemi vydlážděnými cínem, divadlem z křišťálu a zlatým kohoutem, který každé ráno kokrhá na věži. Cestovatel všechny ty krásy zná už předem, protože je viděl i v jiných městech. Tohle město má však jednu zvláštnost: kdo do něho vstoupí večer v září, kdy se krátí dny a nad dveřmi hospůdek, kde dělají výborné pečené ryby, se všechny najednou rozzáří různobarevné lampy a odněkud se z terasy ozve ženský výkřik, začne náhle závidět těm, kteří si teď myslí, že už kdysi podobný večer prožili a že byli tehdy šťastni.

Člověk, který jede dlouho na koni divokou krajinou, náhle zatouží po městě. Konečně dorazí do Isidory, města, kde paláce mají točitá schodiště obložená lasturami, kde se mistrovsky vyrábějí dalekohledy a housle, kde cizinec váhající mezi dvěma ženami potká vždycky ještě třetí a kde se kohoutí zápasy zvrhávají v krvavé půtky mezi sázejícími. Na všechny tyto věci cestovatel myslel, když toužil po městě. Isidora je tedy městem jeho snů: s jediným rozdílem. Město, o kterém snil, bylo městem jeho mládí, kdežto do Isidory přijíždí v pokročilém věku. Na náměstí sedí na zídce starci a dívají se, jak ubíhá mládí; on sedí v řadě mezi nimi. Z tužeb se už staly vzpomínky.

O městě, které se nazývá Dorotea, se dá vyprávět dvojím způsobem: můžete říci, že se z jeho hradeb tyčí čtyři hliníkové věže, střežící sedm bran s padacími mosty přes příkop, jehož vody napájí čtyři zelené kanály, které protékají městem a dělí je na devět čtvrtí, z nichž každá má tři sta domů a sedm set komínů; a můžete — když ještě vezmete v úvahu, že děvčata na vdávání z jedné čtvrti si berou za muže mladíky z jiných čtvrtí a jejich rodiny si vyměňují zboží, na které má každá z nich výhradní právo: bergamotky, jeseteří jikry, sextanty, ametysty — na základě těchto údajů vypočítat všechno, co chcete vědět o minulosti, přítomnosti i budoucnosti města. Anebo můžete říci, jako ten velbloudář, který mě tam zavedl: „Přišel jsem tam jednoho rána, když jsem byl ještě chlapec; mnoho lidí spěchalo po ulicích k tržišti, ženy měly krásné zuby a dívaly se ti přímo do očí, tři vojáci na tribuně hráli na klarinet, všude kolem se točila kola a vlály barevné nápisy. Předtím jsem znal jen poušť a karavanní cesty. Toho rána v Dorotei jsem si uvědomil, že mohu od života očekávat jakékoli dobro. Během let moje oči zabloudily zpátky na širé pláně pouště a mohly se dívat zase jen na stopy karavan; teď však vím, že to je pouze jedna z mnoha cest, které se mi toho rána v Dorotei nabízely.“

Budu se asi marně pokoušet, velkodušný Kublaji, popsat ti město Zairu s vysokými baštami. Mohl bych ti říci, kolik stupňů mají schodiště, která jsou tu namísto ulic, jakými oblouky jsou klenuta sloupoporadí, jakými zinkovými destičkami jsou pokryty střechy; předem však vím, že by to bylo totéž, jako bych ti neřekl nic. Z toho všeho totiž město zbudováno není; tvoří je vztahy mezi mírami jeho prostoru a událostmi jeho minulosti: vzdálenost od chodníku k pohupujícím se nohám dobyvatele, oběšeného na lucerně; drát natažený od lucerny k protějším zábradlí a girlandy, které zdobí cestu královna svatebního průvodu; výška toho zábradlí a skok cizoložníka, který se přes ně za svítání přehoupne; sklon okapové roury a pomalá chůze kočky, která se tudy protahuje do stejného okna, z něhož ten chlapík právě vyskočil; dráha střely z dělového člunu, který se náhle objeví za mýsem, a granát, který zničí okap; cáry rybářských sítí a tři starci, kteří sedí na molu, spravují ty sítě a už postě si vyprávějí příběh o dělovém člunu dobyvatele, prý královna levobočka, kterého, když byl ještě v peřince, odložili tamhle na molu.

Tuto vlnu, kterou vzdouvají vzpomínky, město nasává jako houba a zvětšuje se. Popis dnešní Zairy by musel obsáhnout i celou její minulost. Ale město svou minulost nevypráví, má ji, jako čáry na dlani, vepsanou do brázd ulic, do mříží oken, do zábradlí schodišť, do tyčí hromosvodů, do žerdí vlajek, každý jeho úsek je po svém zbrzděn škrábanci, zářezy, rýhami, vrypy.

Po třech dnech cesty na jih od mysu spatříš Anastasii, město omývané soustřednými kanály, nad nímž krouží mohutní orli. Měl bych teď vypočítávat zboží, které se tu dá výhodně koupit: achát, onyx, chrysopras a jiné druhy chalcedonu; pochválit maso zlatého bažanta, který se tu připravuje nad ohněm z vyzrálého třešňového dřeva a posypává se spoustou majonázy; vyprávět o ženách, které jsem viděl, jak se koupají v bazénu na zahradě a někdy — povídá se — pozvou toho, kdo jde kolem, aby se svlékl a skočil za nimi do vody. Všechny tyto zprávy by však nevystihly pravou podstatu města, protože popis Anastasie budí touhy jen jednu po druhé a nutí tě, abys je potlačil; kdežto když se jednoho rána doopravdy octneš v Anastasii, probudí se v tobě všechny touhy najednou a obklopí tě. Město se ti pak zdá jako celek, v němž se žádná touha neztratí, a ty jsi jeho součástí; a protože město se těší ze všeho, z čeho ty užitek nemáš, nezbyvá ti než obývat tuto touhu a spokojit se s tím. Takovou moc, o které jednou říkají, že je zlovolná, a podruhé dobrotivá, má Anastasia, město-podvodník: pracuješ-li osm hodin denně jako rezač achátů, onyxů a chrysoprasů, tvá ná-maha, která dává podobu touze, si bere z touhy svou podobu a ty věříš, že užíváš rozkoši celé Anastasie, a zatím jsi jejím otrokem.

Poutník kráčí celé dny mezi stromy a kamením. Zřídka se oko zastaví u nějaké věci, a to jen tehdy, když ji pozná jako znak nějaké jiné věci: stopa v písku znamená, že tudy prošel tygr, bažina ohlašuje vodní pramen, květ ibišku značí konec zimy. Všechno ostatní je němé a zaměnitelné; stromy a kamení jsou jen tím, čím jsou.

Konečně ho cesta dovede do města Tamary. Dvnitř města se jde ulicemi hustě posetými vývěsními štíty, které vyčnívají ze zdí. Oko nevidí věci, ale obrazy věcí, které znamenají jiné věci: kleště označují dům zubaře, korbel hospodu, halapartny strážníci, váhy zelinářku. Sochy a štíty představují lvy, delfiny, věže, hvězdy: znamená to, že něco — bůhvíco — má jako znak lva nebo delfína, věž či hvězdu. Jiné znaky upozorňují na to, co je na tom místě zakázáno — tlačit do uličky vozíky, močit za kioskem, chytat s mostu na udici —, a na to, co je dovoleno — napájet zebry, hrát koule, spalovat mrtvoly příbuzných. Ze dveří chrámů je vidět sochy bohů, z nichž každý je zobrazen se svými atributy: rohem hojnosti, přesýpacími hodinami, medúzou, podle nichž je věřící může poznat a obrátit se na ně s příslušnou modlitbou. Jestliže nějaká budova nemá žádný nápis ani štít, pak sám její tvar a místo, které zaujímá v řádu města, stačí, aby naznačily její funkci: královské sídlo, vězení, mincovnu, pythagorskou školu, nevěstinec. Ani zboží, které kupci vystavují na pultech, nepředstavuje samo sebe, ale znaky jiných věcí: vyšívaná čelenka znamená eleganci, zlacená no-

sítka moc, svazky Averroesových spisů vědění, řetízek na kotník rozkoš. Pohled probírá ulice jako popsané stránky: město říká vše, co si máš myslet, nutí tě opakovat svou řeč, a zatímco si myslíš, že si prohlížíš Tamary, registruješ vlastně jen jména, kterými sama sebe a všechny své části definuje.

A tak vyjde poutník z města a nedoví se, jaké město skutečně je, co pod tím hustým obalem znaků obsahuje nebo skrývá. Kolem se rozkládá pustina až k obzoru a klene se nebe, po němž spěchají mraky. V podobách, které náhoda a vítr dávají mrakům, je poutník náchylný poznávat obrazy: plachetnici, ruku, slona ...

Kdo jednou spatřil Zoru, město, které se rozkládá za šesti řekami a třemi řetězy hor, nemůže na ni už zapomenout. Ale ne proto, že by jako jiná paměti-hodná města zanechávala ve vzpomínkách nějaký neobvyklý obraz. Zora má tu vlastnost, že se vrývá do paměti bod za bodem, tak jak jdou za sebou ulice, domy v ulicích, dveře a okna v domech, i když nevynikají mimořádnou krásou nebo nějakými zvláštnostmi. Jejím tajemstvím je způsob, jakým pohled přebíhá po obrazech, které jdou za sebou jako v hudební partitūře, v níž nelze změnit ani přemístit jedinou notu. Člověk, který zná nazpaměť, jak Zora vypadá, si v noci, když nemůže spát, představuje, že se prochází jejími ulicemi a vybavuje si pořadí, v jakém za sebou následují měděný orloj, pruhovaná plátěná stříška u holiče, kašna s devíti vodními paprsky, astronomova skleněná věž, stánek prodáváče melounů, socha poustevníka a lva, turecké lázně, kavárna na rohu, příční ulice vedoucí k přístavu. Toto město, které nevymizí z paměti, je jako holá konstrukce nebo mřížka, do jejíchž políček si každý může rozmístit věci, které si chce zapamatovat: jména slavných osobností, ctnosti, čísla, třídění rostlinstva a minerálů, data bitev, konstelace hvězd, části řeči. Mezi každým pojmem a každým bodem itineráře si pak může stanovit vztah podobnosti nebo kontrastu, který mu umožní okamžitě si je vybavit v paměti. Takže nejmoudřejší lidé na světě jsou ti, kteří znají nazpaměť Zoru.

Marně jsem však vážil cestu, abych to město navštívil: Zora, nucená zůstat bez pohybu a beze změny, aby se vzpomínka na ni lépe vtiskla do paměti, zchřadla, rozpadla se a zmizela. Země na ni zapomněla.

Do Despiny je možno se dostat dvěma způsoby: po lodi nebo na velbloudu. Město se jeví jinak tomu, kdo přichází z pevniny, a jinak tomu, kdo připlouvá po moři.

Velbloudář, který pozoruje, jak na obzoru náhorní roviny vyrůstají cimbuří mrakodrapů a radarové antény, jak vlají bíle a červeně pruhované větrné rukávce a kouří se z komínů, myslí na loď; ví, že je to město, ale představuje si je jako loď, která ho odveze daleko z pouště, jako plachetnici chystající se vyplout s větrem, který již napíná ještě neodvázané plachty, nebo jako parník, jehož kotel vibruje v železném kýlu, a v duchu před sebou vidí všechny přístavy, zámořské zboží, které jeřáby vykládají na mola, krčmy, kde si posádky, sloužící pod různými vlajkami, rozbíjejí láhve o hlavu, osvětlená přízemní okna, v nichž si ženy rozčesávají vlasy.

Námořníkovi se zase z pobřežního oparu vynořuje tvar velbloudího hrbu, sedla zdobeného blyštivým třepením mezi dvěma skvrnitými hrby, které se houpavě pohybují vpřed; ví, že je to město, ale představuje si je jako velblouda se sedlem ověšeným měchy s datlovým vínem, ranci kandovaného ovoce, listy tabáku, a užuž se vidí v čele dlouhé karavany, která ho odvádí pryč od mořské pustiny, k oázám sladké vody v zubatém stínu palem, k palácům s tlustými vápencovými zdmi a dlážděnými nádvořími, na nichž tančí bosé tanečnice a jejich kroužící paže se co chvíli výnoří ze závojų.

Každé město dostává podobu podle pouště, již je stavěno do protikladu; a tak vidí velbloudář a námořník Despinu, město na pomezí mezi dvěma pouštěmi.

Z města Zirmy se cestovatelé vrací s výrazně odlišenými vzpomínkami: na výkřik slepého černo-cha v davu, na blázna, který se vyklání přes římsu mrakodrapu, na dívku, která si vyšla na procházku s pumou, uvázanou na provázku. Ve skutečnosti jsou mnozí slepci, kteří ťukají hůlkami o dláždění Zirmy, černoši, v každém mrakodrapu se někdo zblázní, všichni blázni tráví hodiny na římsách a všechny pumy jsou chovány z dívčího rozmaru. Město překypuje obrazy: opakuji se, aby se snadněji vtiskly do paměti.

I já se vracím ze Zirmy: má vzpomínka obsahuje vzducholodi, které poletují všemi směry ve výši oken, ulice plné krámků, kde tetují námořníkům do kůže barevné kresby, podzemní vlaky přečpané otlý-mi ženami, zmoženými vedrem. Ostatní, kteří byli na této cestě se mnou, však přísahají, že viděli jen jedinou vzducholod', jak se vznáší mezi špičkami věží, jediného tetovače, jak rozkládá na pultíku své jehly, inkousty a dírkované šablony, jedinou tlustou ženu, jak se ovívá na plošině vagónu. I paměť je redundantní: opakuje znaky, aby město mohlo začít existovat.

Předpokládá se, že Isaura, město s tisícem studní, se rozkládá nad hlubokým podzemním jeze-rem. Všude tam, kde obyvatelé vykopali v zemi hlubo-ké kolmé jámy a narazili na vodu, se město rozrůstalo, ale ani o krok dále: jeho zelenající se obvod se přesně shoduje s temnými břehy pohřbeného jezera, nevidi-telná krajina podmiňuje tu viditelnou, všechno, co se dere ke slunci, je jakoby tlačeno vlnami, které se pře-valují v uzavřeném prostoru pod skalnatou oblohou z vápence.

V důsledku toho jsou v Isauře dva druhy ná-boženství. Jedni říkají, že bohové města přebývají v hlubinách, v černém jezeře, z něhož vytékají pod-zemní proudy. Jiní zase tvrdí, že bohové přebývají ve vědrech, když se na laně vytáhnou nahoru a objeví se nad roubením studní, v otáčejících se kladkách, v rum-pálech čerpadel, v pákách pump, v lopatkách větrných mlýnů, které čerpají vodu z hlubin, v konstrukcích vrt-ných sond přikrytých plachtami, v nádržích na vysokých stožárech nad střechami domů, v štíhlých oblou-cích vodovodů, ve všech sloupcích vody, ve stoupač-kách, uzávěrech a přepadech, dokonce až v otáčejících se kolech, která vyčnívají nad vzdušným trámovým Isaury, města, které celé směřuje do výše.

Vyslanci a výběrčí Velkého chána, kteří se vraceli z inspekčních cest do vzdálených provincií, přicházeli přesně v určenou dobu do vládcova sídla v Kemeňfú, do zahrad paláce, kde se Kublaj procházel ve stínu magnólií a poslouchal jejich dlouhé zprávy. Vyslanci byli Peršané, Arméni, Syřané, Koptové, Turkméni; vládce je cizincem pro každého ze svých poddaných, a jen prostřednictvím cizích očí a uší mohla říše Kublajovi projeviti svou existenci. V jazycích chánovi nesrozumitelných podávali poslové zprávy, které sami slyšeli v jazycích, jimž nerozuměli: z této tlusté a neprůhledné zvukové slupky se vylupovaly cifry vyinkasovaných částek pro státní pokladnu, vlastní a rodová jména svržených a statých hodnostářů, rozměry zavlažovacích kanálů, napájených v obdobích sucha hubenými řekami. Ale když podával svou zprávu mladý Benátčan, vytvářel se mezi ním a vládcem jiný druh dorozumění. Marco Polo, který přišel před nedávem do Levanty a vůbec neznal tamní jazyky, se nemohl vyjadřovat jinak než gesty, poskoky, výkřiky úžasu a hrůzy, psím štěkotem či sovím houkáním, anebo pomocí předmětů, které vytahoval ze svých tlumoků: pštrosích per, píšťal, krystalů, a stavěl je před sebe jako šachové figurky. A tak po návratu z každé cesty, na kterou ho Kublaj vyslal, improvizoval vynalézavý cizinec pantomimy, jež si musel vládce sám interpretovat: jedno město bylo znázorněno skokem ryby, která se vyhnula zobáku kormorána, aby se vzápětí zapletla do sítě, druhé nahým mužem, který prošel ohněm, aniž by se popálil, a třetí lebkou, která svírala mezi zuby pokrytými zelenou plísní bělostnou, kulatou perlu.

Velký chán se snažil rozšifrovat znaky, ale vztah mezi nimi a navštívenými místy zůstával nejasný: nikdy nevěděl, zda Marco chce zobrazit dobrodružství, které ho na cestě potkalo, nebo nějaký čin zakladatele města, věštbu astrologa, rébus či šarádu, skrývající nějaké jméno. Ale všechno, co Marco naznačoval, ať to bylo zjevné či nejasné, mělo moc symbolů, které kdo jednou spatří, nemůže zapomenout ani zaměnit. V chánově mysli se říše obrážela jako zrnka písku v poušti pomíjivých a zaměnitelných údajů, z nichž vystupovaly obrazy míst, evokované Benátčanovými hádankami.

Postupem doby a s rostoucím počtem vyslaneckých misí se Marco naučil tatarsky a ovládal i jazyky mnoha národů a nářečí mnoha kmenů. Jeho vyprávění byla nyní tak přesná a podrobná, jak si jen chán mohl přát, a přinášela odpověď na jakkoli zvědavou otázku. A přece každá zpráva o nějakém místě přivolávala vládci na mysl ono první gesto nebo předmět, kterým Marco to místo označoval. Nový údaj dostával smysl podle toho symbolu a zároveň dodával symbolu nový smysl. Možná je celá říše, pomyslel si Kublaj, jenom zvěrokruh vymyšlených příznaků.

— V ten den, kdy budu znát všechny symboly, — zeptal se Marka — budu konečně ovládat svou říši?

A nato Benátčan: — Pane, tomu nevěř: toho dne budeš ty sám symbolem mezi symboly.

— Jiní vyslanci mě upozorňují na drahotu, zneužívání úřadů, spiknutí, anebo mi oznamují nově objevená ložiska tyrkysů, výhodné ceny kuních kožšin, návrhy na dodávky damascenských čepelí. A ty? — ptal se Velký chán Pola. — Vracíš se ze stejně dalekých zemí a všechno, co mi dokážeš říci, jsou myšlenky, které napadají každému, kdo sedí večer v chládku doma na zápraží. Proč tedy tolik cestuješ?

— Je večer, sedíme na schodišti tvého paláce, vane příjemný větřík — odpověděl Marco Polo. — Ať v tobě vyvolají moje slova jakoukoli představu, uvidíš tu zemi, o které vyprávím, vždycky jen ze stanoviště umístěného stejně jako to tvoje, i kdyby tu na místě paláce byla vesnice na dřevěných kulech a i kdyby vítr přinášel pach bahnité laguny.

— Můj pohled je pohledem toho, kdo hloubá a medituje, to připouštím. Ale ten tvůj? Ty putuješ po souostrovích, přes tundry a horské hřebeny. A přitom jako by ses ani odtud nehnul.

Benátčan věděl, že když se Kublaj do něho takhle pustí, je to proto, aby mohl lépe sledovat nit jeho úvahy; a že jeho odpovědi a námitky si nalézají místo v představě, která se sama o sobě rozvíjí v hlavě Velkého chána. V jejich případě bylo tedy lhostejné, zda byly problémy a jejich řešení vysloveny nahlas, anebo zda o nich oba potíchu přemítali. Oba si vsutku mlčky, s přivřenýma očima hověli na polštářích v pohupujících se visutých sítích a pokuřovali z dlouhých dýmek z ambry.

Marco Polo si představoval, jak odpovídá (anebo si Kublaj představoval jeho odpověď), že čím

víc bloudil v neznámých čtvrtích dalekých měst, tím víc chápal ostatní města, kterými prošel, než se dostal až tam, a znovu si připomínal etapy svých cest, učil se poznávat přístav, z něhož vyplul, i důvěrně známá místa svého mládí a okolí rodného domu, benátské náměstíčko, kde si jako dítě hrával.

V tomto okamžiku ho Kublaj chán přerušoval nebo si představoval, že ho přerušuje, anebo si Marco Polo představoval, že je přerušen otázkou jako: — Chodíš s hlavou stále obrácenou dozadu? — nebo: — To, co vidíš, je vždycky za tvými zády? — anebo ještě lépe: — Tvá cesta vede vždy minulostí?

A to všechno proto, aby Marco Polo mohl vysvětlovat nebo si představovat, že vysvětluje, nebo být představován, jak vysvětluje, anebo aby konečně dokázal vysvětlit sám sobě, že to, co neustále hledal, bylo něco, co měl před sebou, a i když šlo o minulost, byla to minulost, která se pohnutě měnila, jak postupoval dál po své cestě, protože minulost cestovatele se mění podle toho, jak plní svůj cestovní plán, možná to není minulost blízká, k níž každý den, který uběhne, připojí jeden den, ale minulost vzdálenější. Pokaždé když cestovatel přijde do nového města, nachází znovu nějakou svou minulost, o které už nevěděl, že ji má: cizota toho, čím už nejsi anebo co už nemáš, na tebe číhá na cizích místech, kterých ses nezmocnil.

Marco vstupuje do města; vidí někoho na náměstí, jak prožívá život nebo okamžik, který mohl být jeho, Markův; na místě toho člověka mohl teď být on, kdyby se byl tenkrát, mnohem dřív, zastavil, nebo kdyby se byl tenkrát, mnohem dřív, dal na křižovatce ne

touto, ale opačnou cestou a po dlouhém putování došel na místo toho člověka na náměstí. Nyní je už z této své minulosti, pravdivé či hypotetické, vyloučen; nemůže se zastavit; musí pokračovat v cestě až do jiného města, kde ho čeká jiná jeho minulost, anebo něco, co snad bylo jeho možnou budoucností a nyní je přítomností někoho jiného. Neuskutečněné budoucnosti jsou pouze odnožemi minulosti: zaschlými odnožemi.

— Cestuješ, abys znovu prožíval svou minulost? — to byla v tomto okamžiku chánova otázka, která mohla být formulována i takto: — Cestuješ, abys znovu našel svou budoucnost?

A tu je Markova odpověď: — Cizí kraje jsou jako negativní zrcadlo. Cestovatel poznává to málo, co je jeho, tím, že objevuje to mnohé, co neměl a nebude mít.

V Maurilii pozvou cestovatele, aby si prohlédl město a současně aby se podíval na staré pohlednice, na kterých je město, jak vypadalo dřív: totéž náměstí se slepící na místě, kde je teď zastávka autobusů, altánek pro muzikanty na místě viaduktu, dvě slečny s bílým slunečníkem na místě továrny na výbušniny. Aby nezklamal obyvatele, musí cestovatel chválit město na pohlednicích a dávat mu přednost před současným městem, musí však dávat pozor, aby udržel své stížnosti na novoty v určitých mezích: musí uznat, že velkolepost a prosperita Maurilie, jež se stala metropolí, nevyváží zcela jistě ztracený půvab staré provinční Maurilie, z něhož je však možno se těšit teprve nyní, na starých pohlednicích, zatímco předtím, když jste měli provinční Maurilii přímo před očima, neviděli jste na ní vůbec nic půvabného, a ještě méně půvabu by měla Maurilia dnes, kdyby byla zůstala taková jako dřív, a že tedy metropole má o jednu přitažlivost víc, když prostřednictvím toho, čím se stala, je možno nostalgicky vzpomínat na to, jaká byla.

Střežte se však jim říci, že někdy se na stejné půdě a pod stejným jménem vystřídají různá města, rodí se a umírají, aniž by se navzájem poznala, neschopná mezi sebou komunikovat. Někdy i jména obyvatel zůstanou stejná, i intonace slov, dokonce i rysy tváří; ale bohové, kteří přebývají pod jmény a nad místy, beže slova odešli a na jejich místech se uhnízdili bohové cizí. Je zbytečné se ptát, jsou-li lepší nebo horší

než staří bohové, protože mezi nimi neexistuje žádný vztah, stejně jako staré pohlednice nezobrazují Maurilii, jaká byla; ale úplně jiné město, které se náhodou jmenovalo také Maurilia.

Uprostřed Fedory, metropole z šedivého kamene, stojí kovový palác, kde je v každé místnosti skleněná koule. V každé kouli je vidět azurové město, které je modelem jiné Fedory. Jsou to podoby, kterých město mohlo nabýt, kdyby z toho či onoho důvodu nebylo takové, jak je dnes vidíme. V každé epoše si ten, kdo se díval na Fedoru, jaká tehdy byla, představoval způsob, jak z ní udělat ideální město, ale zatímco stavěl jeho miniaturní model, Fedora už nebyla taková jako dřív, a to, co až do včerejška bylo její možnou budoucností, bylo teď už jen hračkou ve skleněné kouli.

Fedora má nyní v paláci se skleněnými koulemi své muzeum: všichni obyvatelé tam chodí, každý si vybere město, které odpovídá jeho touhám, zadívá se na ně a představuje si, že se zrcadlí na hladině sádky pro medúzy, do které se měly stékat vody kanálu (kdyby nebyl býval vysušen), že projíždí, dívá se shora z baldachýnu, ulici vyhrazenou pro slony (nyní vyhnané z města), že sjíždí po spirále točitého schodiště minaretu (pro který se už nenašlo místo, kde ho postavit).

Na mapě tvé říše, veliký cháne, musí najít místo nejenom velká kamenná Fedora, ale i malé Fedory ve skleněných koulích. Ne proto, že by byly všechny stejně skutečné, ale proto, že jsou všechny jen předpokládané. Jedna má v sobě to, co se pokládá za nutné, zatímco to nutné ještě není; jiné mají to, co je považováno za možné, a za minutu to už možné není.

Člověk, který cestuje a ještě nezná město, které ho na cestě čeká, se táže sám sebe, jaký asi bude královský palác, nebo kasárna, mlýn, divadlo, bazar. V každém městě říše je každá tato budova jiná a rozmístěná v jiném pořádku: sotva však cizinec vstoupí do neznámého města a zavadí pohledem o tu houštinu pagod, vikýřů a seniků a jde podle klikyháků kanálů, zahrad a smetišť, hned pozná knížecí palác, chrámy velkých kněží, hospodu, vězení, vykřičenou čtvrť. A tak — říkají někteří — se potvrzuje domněnka, že každý člověk nosí v mysli město, jež se skládá pouze z rozdílů, město bez tvarů, bez určité podoby, kterou pak skutečná města dotvářejí.

V Zoe tohle neplatí. Na každém místě tohoto města by se mohlo spát, vyrábět nástroje, vařit, kupit zlaťáky, svlékat se, vládnout, prodávat, ptát se na věštbu. Kterákoli střecha ve tvaru pyramidy by mohla pokrývat jak lazaret malomocných, tak i lázně odalisek. Cestovatel chodí sem a tam a stále pochybuje: protože se mu nedaří odlišit důležité body ve městě, začínají se mu plést i ty, které má roztržiděné v paměti. Z toho pak vyvodí toto: jestliže je existence ve všech svých momentech zcela totožná, město Zoe je místem nedělitelné existence. Ale nač je potom město? Jaká čára odděluje vnitřek od vnějšku, dunění kol od vytí vlků?

O městě Zenobii ti teď povím, že má tuto pozoruhodnost: ačkoliv je postaveno na suchém terénu, zvedá se na vysokánských kůlech jako na chůdách, které jako by předháněly jedna druhou, a domy jsou z bambusu a zinku, s mnoha ochozy a balkóny umístěnými v různé výši, jsou spojeny žebříky a visutými chodníky, vyčnívají z nich vyhlídky pokryté kuželovitými střechami, sudy vodojemů, větrné korouhvičky a ještě výš kladkostroje, lana a jeřáby.

Jaké potřeby, přikazy či přání přiměly zakladatele Zenobie dát městu tuto podobu, si už nikdo nepamatuje, a proto nelze říci, zda jim město tak, jak je dnes vidíme, odpovídá, protože možná vyrostlo v postupných vrstvách nad původním a nyní již nerozluitelným půdorysem. Jisté však je, že když se položí tomu, kdo v Zenobii bydlí, otázka, jak by si představoval šťastný život, představuje si vždycky město, jako je Zenobia, s jejími kůly a visutými schodišti, Zenobia možná úplně odlišná, vlající prapory a stuhami, ale sestavená vždy z různě kombinovaných prvků onoho prvotního vzoru.

Po tom, co bylo právě řečeno, je zbytečné zkoumat, dá-li se Zenobia zařadit mezi města šťastná, anebo naopak mezi města nešťastná. Nemá ostatně smysl dělit města na tyto dvě kategorie, existují však dvě jiné kategorie měst: ta, která v průběhu let a přeměn dávají svou podobu přáním, a ta, v nichž přání buď dokážou vyhladit město, anebo jsou jím sama vyhazena.

Po osmdesáti mílech proti severozápadnímu větru se dostaneš do Eufemie, města, kam se při každém slunovratu a rovnodennosti sjíždějí kupci sedmi národů. Bárka, která přistane s nákladem zázvoru a bavlny, odplouvá s podpalubím plným pistácií a makových zrníček, a karavana, která sotva složila pytle muškátových oříšků a rozinek, už přivazuje na zpáteční cestu k nákladním sedlům štůcky zlatem protkávaného mušelinu. Ale to, co tě nutí plavit se po řekách a překonávat pouště, aby ses dostal až sem, není jen výměna zboží; stejné najdeš na všech bazarech uvnitř i mimo říši Velkého chána, rozložené u tvých nohou, na stejných žlutých rohožích, ve stínu stejných závěsů proti mouchám, a nabízejí ti je se stejnou falešnou slevou. Do Eufemie se jezdí nejen prodávat a kupovat, ale také proto, že v noci se tam sedí na pytlicích nebo sudcích či polehává na hromadách koberců u ohňů, plápolajících kolem dokola tržiště, a na každé slovo, které někdo řekne — jako „vlk“, „seštra“, „skrytý poklad“, „bitva“, „svrab“, „milenci“ — ostatní vyprávějí každý svůj příběh o vlcích, sestrách, pokladech, svrabu, milencích, bitvách. A ty víš, že když na dlouhé cestě, která tě čeká, začneš probírat v mysli jednu po druhé všechny své vzpomínky, aby tě neuspalo kolébání velblouda nebo džunky, změní se, až se vrátíš do Eufemie, tvůj vlk v jiného vlka, tvá sestra v jinou sestru, tvá bitva v jiné bitvy; taková je Eufemia, město, ve kterém se vyměňují vzpomínky při každém slunovratu a při každé rovnodennosti.

... Marco Polo, který přišel přednedávnem do Levanty a vůbec neznal tamní jazyky, se nemohl vyjadřovat jinak, než že vytahoval ze svých zavazadel předměty: bubny, nasolené ryby, náhrdelníky z kančíků zubů, a ukazoval na ně posunky, poskoky, výkřiky úžasu či hrůzy, anebo napodoboval štěkání šakala a houkání sovy pálené.

Vztahy mezi jednotlivými prvky tohoto vyprávění nebyly vládci vždy jasné; předměty mohly poukazovat na různé věci: toulec plný šípů znamenal jednou hrozbu blížící se války, jindy hojný úlovek anebo krámek obchodníka se zbraněmi; přesýpací hodiny mohly znamenat čas, který ubíhá nebo už uběhl, nebo písek, anebo dílnu, ve které se vyrábějí přesýpací hodiny.

Pro Kublaje však bylo nejceněnější to, že jeho informátor vytvářel svým neartikulovaným sdělením kolem každého faktu nebo události prostor, prázdnotu nevyplněnou slovy. Popisy měst, která Marco Polo navštívil, měly tuto přednost: myšlenky se v nich mohly volně potulovat, mohlo se v nich zabloudit, zastavit se tam na osvěžení, anebo z nich rychle utéci.

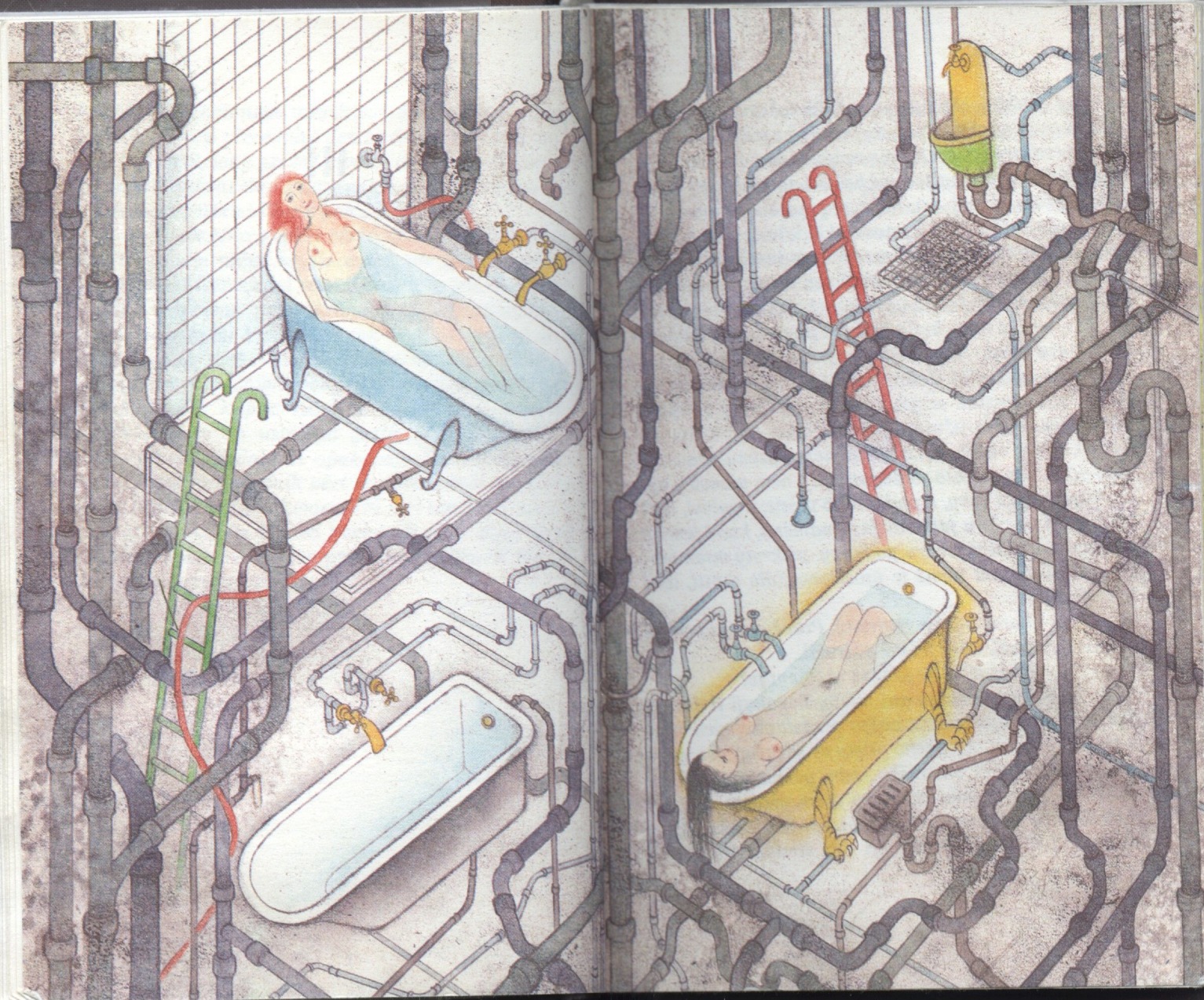
Postupem doby nahrazoval Marco ve svých vyprávěních předměty a gesta slovy: nejprve výkřiky, izolovanými jmény, holými slovesy, potom větami, a nakonec rozvětvenými a květnatými proslovy, metaforami a přirovnáními. Cizinec se naučil mluvit jazykem vládce, anebo vládce rozumět jazyku cizince.

Dalo by se však říci, že komunikace mezi nimi byla méně šťastná než předtím: slova jistě lépe než předměty a gesta popisovala nejdůležitější věci

v každé provincii nebo městě: památníky, trhy, mravy, faunu a flóru; a přece když den za dnem, večer co večer Polo vyprávěl, jaký asi byl život v těch místech, začalo se mu nedostávat slov a ponenáhlu se znovu uchyloval k posunkům, úšklebkům a pohledům.

A tak Marco začal přidávat k základním údajům o každém městě, vysloveným přesnými termíny, němý komentář: zvedal ruce dlaní, hřbetem či palcem nahoru, rovnými nebo kruhovými, křečovitými či vláčnými pohyby. Vytvořil se tak mezi nimi nový druh dialogu: bílé ruce Velkého chána, obtížené prsteny, odpovídaly rozvážnými pohyby na hbitá a složitá gesta benátského kupce. Když si začali lépe rozumět, zvykly si ruce na ustálená gesta, která odpovídala tomu, jak se střídala či opakovala jednotlivá hnutí mysli. A zatímco slovník věcí se obohacoval se vzorky zboží, rejstřík němých komentářů měl tendenci uzavřít se a ustrnout. Oba v nich nacházeli také stále méně zalíbení; jejich rozhovory probíhaly většinou tak, že oba tiše a nehybně seděli.

III

Kublaj chán si všiml, že města Marka Pola jsou si tak podobná, jako by přechod z jednoho do druhého nezahrnoval cestu, ale vzájemnou výměnu prvků. Mysl Velkého chána teď vycházela na svou pěst z každého města, které mu Marco popisoval, kousek po kousku je rozkládala a znovu skládala tak, že převracela, přemísťovala a nahrazovala jednotlivé součásti.

Marco mezitím pokračoval ve vyprávění o své cestě, ale vládce ho už neposlouchal a přerušoval ho:

— Od této chvíle budu já popisovat města a ty budeš ověřovat, zda existují a zda jsou taková, jak jsem si je vymyslel. Začnu tím, že se tě budu ptát na město vybudované stupňovitě nad zálivem ve tvaru půlměsíce, vstříc jižnímu větru. Povím ti o některém z divů, které obsahuje: o skleněném bazénu, vysokém jako dóm, aby se dalo sledovat, jak v něm plavou a vyskakují létající ryby, a podle toho věštit; o palmě, jejíž listy znějí ve větru jako harfa; o náměstí, které lemuje mramorový stůl ve tvaru podkovy, přikrytý mramorovým ubrusem, na němž je prostřeno jídlo a pití, také z mramoru.

— Pane, byl jsi roztržitý. Právě o tomto městě jsem ti vyprávěl, když jsi mě přerušil.

— Znáš je? Kde je? Jak se jmenuje?

— Nemá jméno ani místo. Zopakuj ti důvod, proč jsem je popisoval: z počtu představitelných měst je třeba vyloučit ta, jejichž prvky se sdružují bez jakékoli spojitosti, bez vnitřního řádu, perspektivy, projevu. S městy je to jako se sny: o všem představitelném se může snít, ale i nejneočekávanější sen je hádankou, která skrývá touhu, anebo její rub, strach. Města jsou,

stejně jako sny, vystavěna z tužeb a strachů, i když je jejich smysl skrytý, jejich pravidla absurdní, perspektivy klamné a každá věc v sobě ukrývá jinou.

— Já nemám touhy ani strach — prohlásil chán — a mé sny spřádá buď mysl, nebo náhoda.

— I města se domnívají, že jsou dílem mysli nebo náhody, ale ani jedno, ani druhé nestačí, aby udrželo pohromadě jejich hradby. Ve městě neobdivuješ sedm nebo sedmdesát sedm divů, ale odpověď, kterou dává na tvou otázku.

— Anebo otázku, kterou ti klade a nutí tě odpovídat, podobně jako Théby promlouvaly ústy sfingy.

Šest dní a sedm nocí to trvá, než se člověk dostane do Zobeidy, bílého města, které se vystavuje svitu luny a kde se ulice krouť a svinují jako klubičko. A tohle se vypráví o jeho založení: lidé z různých národů měli stejný sen, viděli zezadu postavu ženy, jak běží nocí neznámým městem — měla dlouhé vlasy a byla nahá. Všichni snili o tom, jak ji pronásledují. Hnali se za ní, seč jim síly stačily, ale všem se ztratila. Když procitli ze sna, šli hledat to město; nenašli je, ale sešli se spolu; rozhodli se, že postaví takové město, jaké viděli ve snu. Ulice vedly tak, jak každý v tom snu běžel; ale v místě, kde ztratil stopu prchající ženy, rozvrhl každý jinak než ve snu prostory a zdi, aby mu pronásledovaná už nemohla utéci.

To byla tedy Zobeide, kde se usadili a čekali, že se jedné noci bude ta scéna opakovat. Avšak nikdo už nikdy, ani ve snu, anj když byl vzhůru, tu ženu nespatriil. Ve městě byly už jen obyčejné ulice, kudy chodili každý den do práce, a neměly už žádný vztah k nočnímu pronásledování, o němž se jim kdysi zdálo. To bylo ostatně dávno zapomenuto.

Přišli ale noví lidé z jiných zemí, protože měli stejný sen, poznali v Zobeidě některé ulice ze sna a představovali sloupová a schodiště, aby se víc podobaly cestě, kudy prchala pronásledovaná žena, a aby v místě, kde zmizela, už neměla možnost úniku.

Ti, kteří sem přišli první, nechápali, co ty lidi přitahuje do Zobeidy, do toho ošklivého města, do té pasti.

Ze všech jazykových rozdílů, s nimiž musí cestovatel v dalekých zemích počítat, se žádný nevyrovná tomu, jenž ho očekává ve městě Ipazii, protože tam se netýká slov, ale věcí. Přišel jsem do Ipazie jednoho rána, zahrada plná magnólií se zrcadlila v modrých lagunách, já chodil mezi živými ploty a byl jsem si jist, že objevím krásné mladé dámy při koupání: na dně lažuny však ležely sebevražedkyně s balvany přivázanými ke krku, vlasy propletené zelenými chaluhami, a krabi jim okusovali oči.

Cítil jsem se podveden a chtěl jsem žádat spravedlnost u sultána. Vystoupil jsem po porfyrovém schodišti paláce s nejvyššími kupolemi, prošel jsem šesti nádvořími s majolikovou dlažbou a vodotrysky. Sál uprostřed byl zahrazen mřížemi: odsouzenci s černými okovy na nohou tahali čedičové balvany z lomu, vyhloubeného v podzemí.

Nezbývalo mi než se zeptat filozofů. Vešel jsem do velké knihovny, zabloudil jsem mezi regály, které se prohýbaly pod pergamenovými svazky, sledoval jsem abecední pořadí zaniklých abeced nahoru a dolů po chodbách, schůdcích a můstcích. V nejdlehlším oddělení papyrových svitků se přede mnou v oblaku kouře objevily zmámené oči mladíka, ležel na rohoži a neodtrhl ústa od dýmky s opiem.

— Kde je mudřec? — Kuřák ukázal oknem ven. Byla tam zahrada a v ní dětské hračky: koule, houpačka, káča. Filozof seděl na trávě. Řekl: — Znak tvoří jazyk, ale ne ten, o němž si myslíš, že jej znáš. —

Pochopil jsem, že se musím zbavit obrazů, které mi až dosud označovaly věci, jež jsem hledal: jen v tom případě se mi podaří porozumět jazyku Ipazie.

Ted' stačí, abych zaslechl ržát koně a práskat bičem, a už se mě zmocňuje milostné rozechvění: v Ipazii musíš jít do stájí a manéží, abys spatřil krásné ženy s nahými stehny a chrániči na lýtkách, jak vyskakují do sedel; a když se přiblíží mladý cizinec, povalí ho na hromadu sena nebo pilin a tlačí se na něho bradavkami pevných prsů.

A když můj duch nežádá jinou potravu či podnět než hudbu, vím, že ji musím hledat na hřbitovech: hudebníci se schovávají v hrobech; z jednoho hrobu do druhého na sebe volají trylky fléten a akordy harf.

Jistě i v Ipazii přijde den, kdy mým jediným přáním bude odejít. Víím, že nesmím jít dolů do přístavu a že budu muset vylézt na nejvyšší cimbuří tvrze a čekat, až tudy popluje loď. Ale popluje někdy? Není jazyka, který by neklamal.

Je-li Armilla taková, protože nebyla dostavěna, anebo protože byla zbořena, je-li za tím nějaké kouzlo nebo jen rozmar, to nevím. Fakt je, že nemá zdi, ani stropy, ani podlahy: nemá nic, co by ji činilo podobnou městu, s výjimkou vodovodního potrubí, které šplhá kolmo do výše tam, kde by měly být domy, a rozvětňuje se tam, kde by měla být poschodí: les trubek, které končí kohoutky, sprchami, sifony, přepady. Proti nebi se bělá nějaké umyvadlo nebo vana či jiná majolika jako pozdní plody, které zůstaly viset na větvích. Dalo by se říci, že instalatéři dokončili svou práci a odešli dřív, než přišli zedníci; anebo že jejich nezničitelné zařízení odolalo katastrofě, zemětřesení nebo kusadlům termitů.

O Armille, opuštěné předtím nebo potom, co byla obydlena, se nedá říci, že by byla pustá. V kteroukoli hodinu, když zvedneš oči k trubkám, nezřídka spatříš jednu nebo mnoho mladých žen, štíhlých, nevysoké postavy, které si hoví ve vanách, ohýbají záda pod sprchami, zavěšenými v prázdnotě, myjí se nebo se osušují, potírají se voňavkou, anebo si češou dlouhé vlasy před zrcadlem. Na slunci se blyští paprsky vody, rozhazované do vějíře sprchami, proudy z kohoutků, vodotrysky, výstřiky, pěna na mycích houbách.

Dospěl jsem k tomuto vysvětlení: vládkyněmi vodních proudů, protékajících potrubím Armilly, zůstaly nymfy a najády. Protože byly zvyklé protahovat se podzemními chodbičkami, bylo pro ně snadné proniknout do nového vodního království, vynořit se z ne-

sčetných nových pramenů, najít nová zrcadla, nové hry, nové způsoby, jak se těšit z vody. Je možné, že jejich vpád vyhnal lidi, nebo že Armillu postavili lidé jako votivní dar, aby si usmířili uražené nymfy, kterým zamořili vody. Ať je to jak chce, teď vypadají spokojeně, ty ženušky: ráno je slyšet, jak si prozpěvují.

Lidé, kteří procházejí ulicemi velkého města zvaného Cloe, se neznají. Když se spatří, představují si jeden o druhém tisíce věcí, setkání, k nimž by mohlo dojít, rozhovory, překvapení, něžnosti, koušnutí. Ale nikdo nikoho nepozdraví, pohledy se na okamžik zkříží a potom se odvrátí, hledají jiné pohledy, ani na chvíli se nezastaví.

Kráčí tu dívka, kroutí slunečníkem opřeným o rameno, a také trochu oblinami boků. Kráčí tu žena v černém, která nezapře všechna svá léta, s neklidným očima pod závojem a chvějícími se rty. Jde kolem tetovaný obr; mladík s bílými vlasy; trpaslice; dvojčata oblečená do korálů. Něco mezi nim probíhá, výměna pohledů, které jako rovné čáry spojují jednu postavu s druhou a vytvářejí šipky, hvězdy, trojúhelníky, dokud nejsou v určitém okamžiku všechny kombinace vyčerpány; potom vstupují na scénu jiné postavy: slepec s gepardem na řetízku, kurtizána s vějířem z pštrosích per, zženštilý mladíček, obrovitá matrána. A tak mezi těmi, kdo se náhodou octnou spolu pod podloubím, kam se uchýlili před deštěm, nebo se tlačí pod stanem bazaru, nebo se zastaví na náměstí, aby si poslechli kapelu, dochází k setkáním, svádění, objetím, orgiím, aniž by si vyměnili jediné slovo, aniž by se dotkli jediným prstem, skoro ani nezvednou oči.

Smyslné chvění otrásá neustále městem Cloe, nejčudnějším ze všech měst. Kdyby mužové a ženy začali skutečně prožívat své jepičí sny, každý příznak by

se stal postavou, s níž by bylo možno začít příběh plný pronásledování, předstírání, nedorozumění, srážek, útisků, a kolotoč fantazie by se zastavil.

Předkové postavili Valdradu na břehu jezera, domy vypadají jako verandy naskládané na sebe a z vysokých ulic ční nad vodu parapety a balustrády. Takže ten, kdo přichází, vidí vlastně dvě města: jedno se tyčí nad jezerem a druhé se v něm odráží hlavou dolů. Vše, co existuje nebo se děje v jedné Valdradě, jako by druhá Valdrada opakovala, protože město bylo postaveno tak, aby se každý bod odrážel jako v zrcadle, a Valdrada tam dole ve vodě obsahuje nejenom všechny výčnělky a výklenky fasád, které se zvedají nad jezero, ale i vnitřek místností se stropy a podlahami, perspektivu chodeb, zrcadla na dveřích skříní.

Obyvatelé Valdrady vědí, že všechny jejich činy jsou nerozlučně spjaty se svým zrcadlovým obrazem, který má neobvyklou vznešenost, jakou se obrazy vyznačují, a toto vědomí jim brání, aby se, byť jen na okamžik, odevzdali náhodě a zapomnění. I tehdy, když se milenci k sobě tisknou roztouženými nahými těly a hledají nejvhodnější polohu, aby poskytli jeden druhému co největší rozkoš, nebo když vrahové vrážejí nůž do tmavých krčních tepen a snaží se ponořit čepel, klouzající mezi šlachami, čím hlouběji, čím víc zpěněné krve vytéká, nezáleží ani tak na skutečném objetí nebo vraždění, jako na objetí nebo vraždění jejich jasných a chladných zrcadlových obrazů.

Zrcadlo někdy zvětšuje hodnotu věcí, jindy ji popírá. Ne všechno, co se zdá mít hodnotu nad zrcadlem, odolá, je-li tím zrcadlem zobrazeno. Města-dvojčata nejsou stejná, protože nic z toho, co existuje

nebo se děje ve Valdradě, není symetrické: protože každý obličej, každý pohyb se v zrcadle jeví, jako by se kousek po kousku převracel naruby. Dvě Valdrady žijí jedna pro druhou, neustále se dívají jedna druhé do očí, ale nemají se rády.

Velkému chánovi se zdálo o jednom městě a popisuje je Marku Polovi:

— Přístav je obrácen k severu, leží ve stínu. Vysoká mola strmí nad černou vodou, která bije do hrází; do vody vedou kamenné schody, pokryté kluzkými chaluhami. Bárky natřené dehtem napínají lana, kterými jsou upoutány ke břehu, a čekají na ty, co mají odplout a ještě prodlévají na svažitém břehu, aby dali sbohem rodinám. Loučí se mlčky, ale se slzami v očích. Je zima; všichni mají šály ovinuté kolem hlavy. Lodníková výzva ukončí loučení; cestovatel se schoulí na přidi, pomalu se vzdaluje a hledí na houf těch, co zůstali na břehu; z břehu už není možno rozeznat rysy obličejů; je mlha; bárka přiráží k lodi, stojící na kotvě; po žebříku šplhá malá postavička; mizí; je slyšet, jak vytahují rezavý řetěz, který se dře o bok lodi. Ti, co zůstali na břehu, vylézají na násypy nad skalnatým molem, aby ještě očima doprovodili loď, než se jim schová za mysem; naposled zamávají bílým šátkem.

— Vydej se na cestu, prozkoumej všechna pobřeží a najdi to město — přikazuje chán Markovi.
— Pak se vrátíš a povíš mi, odpovídá-li můj sen skutečnosti.

— Promiň, pane: není pochyby, že dříve či později od toho mola odrazím — říká Marco — ale nevrátím se, abych ti o tom podal zprávu. Město existuje a má jednoduché tajemství: zná jen odjezdy, a ne návraty.

IV

Kublaj chán naslouchal zprávám Marka Pola, ani brvou nehnul, rty sevřené kolem ambrového náustku dýmky, vous utisknutý do ametystového okruží, palce nervózně skrčené v hedvábných pantoflích. Byl to jeden z večerů, kdy chánovo srdce tížil mrak trdnomyslnosti.

— Tvá města neexistují. Možná nikdy neexistovala. A určitě už nebudou existovat. Proč se utěšuješ klamnými báchorkami? Dobře vím, že moje říše zahnívá jako mrtvola v bažině a infikuje morem nejen havrany, kteří do ní klovou, ale i bambusy, které vyrůstají z jejího rozkladu. Proč o tom nemluvíš? Proč lžeš vládci Tatarů, cizince?

Polo se uměl přizpůsobit vládcově špatné náladě. — Ano, říše je nemocná, a co je ještě horší, snaží se zvyknout si na svoje neduhy. Můj průzkum má tento cíl: když pátrám po stopách štěstí, které je možno ještě zahlédnout, měřím to málo, co z něho zbývá. Chceš-li vědět, jak hustá tma tě obklopuje, musíš upřít zrak na vzdálená slabá světélka.

Jindy zase přepadaly chána záchvaty euforie. Zvedal se z polštářů, měřil dlouhými kroky koberce, natažené pod jeho nohama přes záhony, nakláněl se přes zábradlí na terase, aby obsáhl pohledem plným okouzlení celou rozlohu palácových zahrad, ozářených lucernami, zavěšenými na cedrech.

— A přece vím — říkal — že moje říše je složena z křišťálové hmoty a seskupuje své molekuly podle dokonalého plánu. Ve varu prvků se formuje nádherný, tvrdý diamant, obrovská průhledná a vybroušená hora. Proč se tvé dojmy z cest zastavují u ša-

lebných zdání a nepostihují tento nezadržitelný proces? Proč ulpíváš na nepodstatné melancholii? Proč skrýváš před vládcem velikost jeho osudu?

Marco se bránil: — Zatímco na tvůj pokyn, pane, zvedá své neposkvrněné hradby jediné a poslední město, já sbírám popel ostatních možných měst, která mizí, aby uvolnila místo tvému městu, budou zapomenuta a nikdo je už nikdy nepostaví. Jenom když poznáš poslední zbytek neštěstí, který žádný draho-kam nedokáže odstranit, budeš moci přesně stanovit, kolik karátů má ten tvůj diamant nakonec mít, a neohrožíš svůj plán hned od počátku chybnými výpočty.

Nikdo neví lépe než ty, moudrý Kublaji, že není nikdy možné ztotožňovat město s jeho popisem. A přece mezi nimi existuje určitý vztah. Když ti popíšu Olivii, bohaté město, kde se hodně vyrábí a hodně vydělává, a chci nějak naznačit jeho prosperitu, nemám jiný prostředek než mluvit o filigránsky zdobených palácích, vystavujících na předprsních sdružených oken polštáře lemované trásněmi; za mřížemi patia zavlažuje otáčivý kruh vodotrysků louku a na ní rozkládá ocas bílý páv. Ale ty z tohoto vyprávění hned pochopíš, že Olivia je zahalena mrakem sazí a mastné špíny, která se usazuje na domech, že manévrující kamióny drtí v tlačenici na ulicích chodce, přitisknuté ke zdi. Když ti chci vyprávět o pracovitosti obyvatel, hovořím o sedlářských dílnách, kde voní kůže, o ženách, které klábosí při tkaní koberců z vláken palmových listů, o visutých kanálech, jejichž kaskády roztácejí mlýnská kola: ale na obraze, který tato slova vyvolají ve tvém osvětleném vědomí, bude pohyb trnu proti zubům frézy, opakovaný tisíckrát tisícem rukou v každé směně. Když ti budu chtít vysvětlit, jak duch Olivie směřuje k svobodnému životu a přejemnělé civilizaci, budu ti vyprávět o dámách, které v noci plují na osvětlených kanoích mezi břehy zelené laguny a zpívají, ale jen proto, abych ti připomněl, že na předměstích, kde vystupují z loděk každý večer mužové a ženy jako zástupy náměsíčníků, se najde vždycky někdo, kdo ve tmě vybuchne smíchy a uleví si vtipem nebo posměškem.

Ale tohle možná nevíš: že o Olivii bych nemohl mluvit jinak. Kdyby skutečně existovala Olivia sdružených oken a pávů, sedlářů a tkalců koberců, kanoí a lagun, byla by to ubohá, temná díra plná much, a abych ti ji popsal, musel bych se uchýlit k metaforám o sazích, skřípotu kol, opakovaných pohybech, sarkastických úšklebcích. Lež není ve slovech, je ve věcech.

Město Sofronia se skládá ze dvou polovin. V jedné je velká horská dráha s příkrými hrby, řetězový kolotoč, ruské kolo s otáčivými klecemi, stěna smrti, na které motocyklisté jezdí hlavou dolů, kopule cirkusu s hroznem visutých hrazd uprostřed. Druhá polovina je z kamene, mramoru a betonu, je tam banka, továrny, paláce, jatky, škola a všechno ostatní. Jedna polovina je pevná, druhá provizorní, a když vyprší čas jejího pobytu, rozšroubují ji, rozmontují a odvezou na určené místo v jiném polovičním městě.

A tak každý rok nastane den, kdy dělníci strhají mramorová průčelí, zbourají kamenné zdi a betonové sloupy, rozmontují ministerstvo, památník, doky, rafinérii ropy, nemocnici, naloží to všechno na kamióny a vydají se na každoroční pouť z náměstí na náměstí. Na místě zůstane polovina Sofronie se střelnicemi a kolotoči, s potlačeným výkřikem, který se ozve z lodičky řítící se střemhlav dolů po horské dráze, a začíná počítat, kolik měsíců a kolik dní bude muset čekat, než se karavana vrátí a začne se znovu úplný život.

Když cestovatel vstoupí do země, jejímž hlavním městem je Eutropia, nevidí jen jedno město, ale mnoho stejně velkých a navzájem si ne nepodobných měst, roztroušených po rozlehlé zvlněné náhorní platině. Eutropia není jen jedno, ale všechna tato města dohromady; jediné z nich je obydleno, ostatní jsou opuštěná; a tak se to pravidelně střídá. Nyní vám povím, jak. V den, kdy se obyvatelé Eutropie cítí zmožení únavou a nikdo už nesnáší své řemeslo, své příbuzné, svůj dům a svou ulici, dluhy, lidi, které má zdravít nebo kteří zdraví jeho, tehdy se všichni obyvatelé rozhodnou, že se přestěhují do sousedního města, které na ně čeká, prázdné a jako nové, a tam si každý vybere nové řemeslo, novou ženu, uvidí novou krajinu, když otevře okno, bude si krátit večery jinými kratochvílemi, přátelstvími, pomluvami. Tak se život obyvatel obnovuje, pokaždé když se přestěhují do dalšího města, které se od ostatních vždycky něčím trochu odlišuje: polohou, sklonem, směrem vodních toků nebo větrů. Protože je jejich společnost uspořádána tak, že nejsou velké rozdíly v bohatství a moci, přechody z jedné funkce do druhé probíhají téměř bez otřesů; rozmanitost je zahrnuta mnohostrannými úkoly, takže během jednoho života se jen zřídka někdo vrací k řemeslu, které už předtím vykonával.

A tak se město přemísťuje nahoru a dolů jako na prázdné šachovnici a život v něm se stále stejně opakuje. Obyvatelé hrají znovu tytéž scény, jen herci se vymění; odříkávají stejné role, jen sem tam posunou

akcenty; stejně zívají, jen střídavě otvírají ústa. Eutropia je jediné město v celé říši, které si uchovává svou totožnost. Merkur, bůh nestálosti, jemuž je město zasvěceno, učinil tento podivný zázrak.

Město Zemrude mění podobu podle nálady toho, kdo se na ně dívá. Když půjdeš městem, budeš si pohvizdovat a s nosem nahoru sledovat vznášející se trylek, poznáš je zespoda nahoru: předprsň, vlající záclony, vodotrysky. Půjdeš-li s bradou skloněnou na prsa, s nehty zarytými do dlani, tvé pohledy se zapletou těsně u země do struh, žump, zbytků ryb a odhozených papírů. Nemůžeš říci, že by jedna tvářnost města byla pravdivější než ta druhá, ale o horní části Zemrudy uslyšíš hovořit zejména toho, kdo na ni vzpomíná, když se noří do té přízemní Zemrudy, protože prochází každý den stejnými ulicemi a ráno nachází špatnou náladu ze včerejška, přilepenou dole ke zdi. Dříve či později přijde den, kdy všichni skloníme pohled dolů podél okapových rour a nedokážeme už jej odtrhnout od dlažby. Opačný případ není vyloučen, ale je mnohem vzácnější: a proto chodíme dál po ulicích Zemrudy a naše oči jako by se provrtávaly pod zem do sklepů, do základů, do studní.

Když nechám stranou, co si obyvatelé města sami odedávna vyprávějí, mohu ti toho uvést o Aglaure jen docela málo: několik příslovečných ctností a stejně příslovečných nedostatků, pár bizarních historek, nějaké to puntíkářství při dodržování pravidel. Staří kronikáři, o jejichž pravdomluvnosti není důvodu pochybovat, přisuzovali Aglaure trvale bohatý výběr dobrých vlastností, samozřejmě ve srovnání s vlastnostmi ostatních měst jejich doby. Ani Aglaura, o které se vypráví, ani Aglaura skutečná se možná od té doby příliš nezměnily, jen snad to, co bylo kdysi výstředností, je dnes obvyklé, to, co platilo jako norma, se stalo zvláštností, a ctnosti a neřesti ztratily na výtečnosti nebo naopak na hanbě v jinak obsazeném koncertu dobrých vlastností a vad. V tomto smyslu není pravda nic z toho, co se o Aglaure říká, a přece z toho vyplývá solidní a celistvý obraz města, zatímco daleko pochybnější jsou ojedinělé soudy o městě, které může vytěžit z toho, že v něm žiješ. Závěr je tento: město, o němž se vypráví, má mnoho z toho, co potřebuje, aby existovalo, zatímco město, které existuje na jeho místě, existuje méně.

Kdybych ti tedy chtěl popsat Aglauru a držel se toho, co jsem osobně viděl a zažil, musel bych ti říci, že je to město jakoby vybledlé, bez charakteristických rysů, postavené bez ladu a skladu. Ale ani to by nebyla pravda: v určitých hodinách, na konci některých ulic zahlédneš najednou před sebou něco,

o čem tušíš, že je to něco neporovnatelného, vzácného, dokonce snad velkolepého; chtěl bys vyjádřit, co to je, ale vše, co bylo dosud o Aglaure řečeno, uvězuje slova, a to tě nutí, aby ses spíš opakoval, než abys řekl něco nového.

Proto obyvatelé stále věří, že žijí v Aglaure, která vyrůstá jen ze jména Aglaury, a Aglauru, která vyrůstá ze země, nevidí. Ani mně, a to jsem si chtěl podržet v paměti obě města pěkně odlišená, nezbyvá než mluvit o jednom z nich, protože vzpomínka na to druhé se rozplynula, když nebylo slov, která by ji zafixovala.

— Od této chvíle budu já popisovat města — prohlásil chán. — Ty na svých cestách budeš ověřovat, zda existují.

Ale města, která Marco Polo navštívil, se vždycky lišila od těch, která vládce vymýšlel.

— A přece jsem si postavil v mysli model, od něhož lze odvozovat všechna možná města — řekl Kublaj. — Model zahrnuje vše, co odpovídá normě. Jelikož města, která existují, se více či méně vzdalují od normy, stačí mi předvídat výjimky z normy a vypočítat jejich nejpravděpodobnější kombinace.

— I já jsem si vymyslel model města, od kterého odvozují všechna ostatní — odpověděl Marco. — Je to město tvořené jen výjimkami, zábranami, protiklady, nedůslednostmi, protimluvy. Je-li takové město to nejméně pravděpodobné, jaké vůbec může být, potom zmenšováním počtu abnormálních prvků se zvyšuje pravděpodobnost, že město skutečně je. Stačí tedy, abych ze svého modelu odstranil výjimky, a ať se vydám kterýmkoli směrem, musím se dostat do jednoho z měst, která, i když jen jako výjimka, existují. Ale nemohu dovést svůj postup za určitou hranici: dostal bych města příliš pravděpodobná, než aby byla pravdivá.

V

Z vysoké balustrády sídelního paláce se Velký chán dívá, jak jeho říše roste. Nejprve se rozšiřovala hraniční čára a zahrnovala do sebe dobytá území, ale potom postup pluků narážel jen na téměř pusté oblasti, živořící osady s chatrčemi, bažiny, kde by se rýže neužala, vyhladovělé obyvatelstvo, vyschlé řeky, rákosí. „Je čas, aby moje říše, která se už příliš rozrostla navenek — přemítal chán — začala vzkvétat uvnitř,“ a snil o sadech, obsypaných granátovými jablky tak zralými, až jim puká kůra, o buvolech do červena upečených na rožni, až z nich kape tuk, o rudných žilách, z nichž se valí lavina blyštivých valounů.

Nyní řada hojných let naplnila sýpky. Plné řeky odplavily lesy klád určených k tomu, aby podpíraly bronzové střechy chrámů a paláců. Karavany otroků přemístily hory žíhaného mramoru přes celý kontinent. Velký chán pozoruje říši pokrytou městy, která tíží zemi i lidi, říši oplývající bohatstvím i zácpou, přetíženou ozdobami i úkoly, komplikovanou mechanismy a hierarchiemi, napuchlou, napjatou, ztěžklou.

„Říši tlačí její vlastní tíha,“ uvažuje chán a v jeho snech se teď objevují města lehoučká jako papíroví draci, prolamovaná jako krajky, průsvitná jako síť proti komárům, města jako žebrovní listů, města jako čáry na dlani, města tak filigránská, že je skrz jejich matnou a fiktivní tloušťku vidět.

— Budu ti vyprávět, o čem se mi dnes v noci zdálo — říká Markovi. — Viděl jsem, jak se v dálce, uprostřed ploché a žluté pláně, poseté meteority a bludnými balvany, zvedají kupole města s ostrými

špicemi, postavené tak, aby si luna na své pouti mohla tu na jedné, tu na druhé odpočinout, anebo se houpat na lanech jeřábů.

A Polo dodává: — Město, o kterém jsi snil, je Lalage. Jeho obyvatelé rozmístili ta pozvání k odpočinku na nočním nebi proto, aby luna umožnila každé věci ve městě neomezený růst.

— Ještě něco, co nevíš — připojil chán. — Vděčná luna dala městu Lalage nejvzácnější privilegium: vyrůstat bez tíže.

Dobrá, když mi chcete věřit, tak vám povím, jak vypadá Ottavia, město-pavučina. Je tam propast mezi dvěma sráznými vrchy: město visí nad prázdnotou, přivázané k oběma svahům lany a řetězy a spojené lávkami. Chodí se tam po dřevěných prazcích, přitom se musí dávat pozor, aby noha nesklouzla do mezer, anebo se šplhá po konopných sítích. Stovky metrů dolů není nic: sem tam přepluje nějaký obláček; a ještě níž je vidět dno strže.

To je základ města: síť, která slouží k přecházení i jako opora. Všechno ostatní, místo aby se zvedalo vzhůru, visí dolů: provazové žebříky, visuté sítě, domy, které vypadají jako pytle, věšáky, terasy, které vypadají jako lodičky, měchy na vodu, plynové kohoutky, rožně, koše zavěšené na provazech, nákladní výtahy, sprchy, visuté hrazdy a kruhy na cvičení, lanovky, lastury, vázy s rostlinami, jejichž listy visí také dolů.

Život obyvatel Ottavie, zavěšené nad propastí, je méně nejistý než v jiných městech. Jsou si totiž vědomi toho, že síť už víc neunese.

Chtějí-li obyvatelé Ersilie znázornit vztahy, jež určují život ve městě, natahují mezi domy od rohu k rohu vlákna, bílá, černá, šedivá nebo černobílá, podle toho, označují-li příbuzenské, obchodní, úřední nebo společenské vztahy. Když už je vláken tolik, že se mezi nimi nedá projít, obyvatelé odejdou: domy se rozmontují, zůstanou jen vlákna a sloupy, které je podpírají.

Ze svahu hory, kde se utábořili s celým vybavením, se pak uprchlíci z Ersilie dívají na spleť napjatých vláken a sloupů, která se zvedá nad planinou. Tohle je ještě město Ersilia, oni zatím nejsou nic.

Potom postaví novou Ersilii jinde. Utkají z vláken zase podobnou spleť, chtěli by však, aby byla složitější a zároveň uspořádanější než ta předešlá. Potom ji opustí a přestěhují se i s domy ještě dál.

Tak se při cestování po území Ersilie setkáš s troskami opuštěných měst, kde nejsou zdi, které nemají trvání, ani kosti mrtvých, které rozkutálí vítr: zůstaly jen pavučiny složitých vztahů, které hledají svou podobu.

Po sedmidenním pochodu hustým porostem se člověk najednou octne ve městě Bauci, aniž je předtím vůbec zahlédl. Štíhlé sloupy, které se zvedají od země v širokém rozestupu a ztrácejí se v mracích, podírají město. Vystupuje se tam po žebřících. Na zemi se obyvatelé ukazují zřídka: všechno, co potřebují, mají už tam nahoře a dolů raději nejdou. Město se vlastně ničím nedotýká země, jen téma dlouhýma nohama, na kterých stojí jako plameňák, a za slunečných dní pak děravým hranatým stínem, který se rýsuje na listoví porostu.

O obyvatelích města Bauci existují tři domněnky: že nenávidí zemi; že ji respektují do té míry, že se vyhýbají jakémukoli kontaktu; že ji milují takovou, jaká byla před nimi, a neúnavně si prohlížejí dolů zaměřenými dalekohledy a teleskopy lísteček po lístečku, kamínek za kamínkem, mravence za mravencem, a okouzleně pozorují vlastní nepřítomnost.

Dva druhy bůžků chrání město Leandru. Jedni i druzí jsou tak malí, že je není vidět, a je jich tolik, že je není možno spočítat. Jedni přebývají ve dveřích domů, v předsíni pod věšákem, vedle stojanu na deštníky; když se rodiny stěhují, odcházejí s nimi a usazují se v nových bytech hned při předávání klíčů. Ti druzí přebývají v kuchyni a nejraději se schovávají pod hrnce, v krbu nebo v přístěnku na košťata: jsou součástí domu a když rodina, která tam bydlela, odejde, zůstávají s novými nájemníky; možná už tam byli, když ještě dům nestál, a schovávali se na staveništi v trávě nebo v zrezivělé plechovce; a když se zbourá dům a na jeho místě se postaví kasárna pro padesát rodin, najdou se v příslušně znásobeném počtu v kuchyních všech bytů. Abychom si ty bůžky nepletli, budeme jedním říkat Penáti a druhým Lárové.

Nikdo neříká, že by se v jednom domě stýkali jen Lárové s Láry a Penáti s Penátý: navštěvují se, procházejí se spolu po štukových římsách, po trubkách ústředního topení, komentují události v rodině, snadno se pohádají, ale mohou také po léta žít svorně; když je uvidíte v řadě vedle sebe, nepoznáte, kdo jsou Lárové a kdo Penáti. Lárové viděli ve svých zdech přicházet a odcházet Penátý nejružnějšího původu a mravů; Penáti si zase musí lokty vybojovat místo mezi důstojnými Láry ze vznešených, ale zpustlých paláců, anebo mezi nedůvěřivými a zlomyslnými Láry z plechových baráků.

Pravá podstata Leandry je námětem nekonečných diskusí. Penáti věří, že oni jsou duší města, i když sem přišli teprve loni, a že si Leandru odnášejí s sebou, když se stěhují. Lárové považují Penáty za dočasné, obtížné a dotěrné hosty; pravá Leandra je ta jejich, jen ta dává podobu všemu, co obsahuje, byla tu dřív, než přišli všichni tihle vetřelci, a bude tu, až zase všichni odejdou.

Společné je jim toto: mají stále něco proti tomu, co se děje v rodině a ve městě, Penáti se odvolávají na předky, pradědečky, tety otců a matek, na rodinu, jaká byla za starých časů, Lárové na prostředí, jaké bylo předtím, než je ti vetřelci zničili. Nelze však říci, že by žili jen ze vzpomínek: mudrují nad tím, jakou kariéru udělají děti, až budou velké (Penáti), nad tím, jaký by mohl být ten dům nebo ta čtvrť (Lárové), kdyby byly v dobrých rukou. Když v kterémkoli domě v Leandre nastavíš uši, zejména v noci, uslyšíš je, jak si neustále šuškaří, skáčou si do řeči, pohrdlivě odfrkují, častují se posměšnými narážkami a ironickými pošklebkami.

Pokaždé, když přijdeš na náměstí v Melanii, octneš se uprostřed dialogu: chvástavý voják a povaleč vyjdou ze dveří a potkají se s rozhazovačným mladíkem a nevěstkou; anebo lakomý otec dává od zápraží poslední ponaučení zamilované dceři a je přerušen hloupým sluhou, který nese lístek kuplířce. Vrátiš se po letech do Melanie a vidíš, že dialog stále pokračuje; mezitím povaleč, kuplířka, lakomý otec zemřeli, ale chvástavý voják, zamilovaná dcera a hloupý sluha zaujali jejich místa, a ti byli zase nahrazeni pokrytcem, donašečkou, astrologem.

Obyvatelstvo Melanie se obnovuje: účastníci dialogu jeden po druhém umírají a mezitím se rodí ti, kteří je v té či oné roli nahradí. Když někdo změní roli, opustí náměstí navždy, anebo na ně poprvé vstoupí, dochází k řetězovým změnám, dokud všechny role nejsou znovu rozděleny; ale mezitím rozzlobenému starci odmlouvá vtipná služtička, lichvář nepřestává pronásledovat vyděděného mladíka a kojná dál konejší nevlastní dceru, i když nikdo z nich si nezachová oči a hlas, které měl v předchozí scéně.

Někdy se stává, že jeden účastník zastává na jednu dvě nebo více rolí: tyрана, dobrodince, posla; anebo je některá role zdvojena, znásobena, přidělena stovec či tisícovce obyvatel Melanie: tři tisíce rolí pro pokrytce, třicet tisíc pro příživníky, sto tisíc královských synů, kteří upadli v nemilost a čekají na uznání.

Jak čas mívá, ani role už nejsou přesně tytéž jako předtím; je ale jisté, že děj, který rozvíjejí pro-

střednictvím intrik a dramatických zvrátů, spěje k nějakému konečnému rozuzlení, i když se zdá, že se zápleтка ještě víc zamotává a překážky se hromadí. Kdo se octne na náměstí v následujících momentech, uvědomí si, že dialog se děje za dějstvím mění, i když životy obyvatel Melanie jsou příliš krátké, než aby si toho všimli.

Marco Polo popisuje most, kámen po kameni.

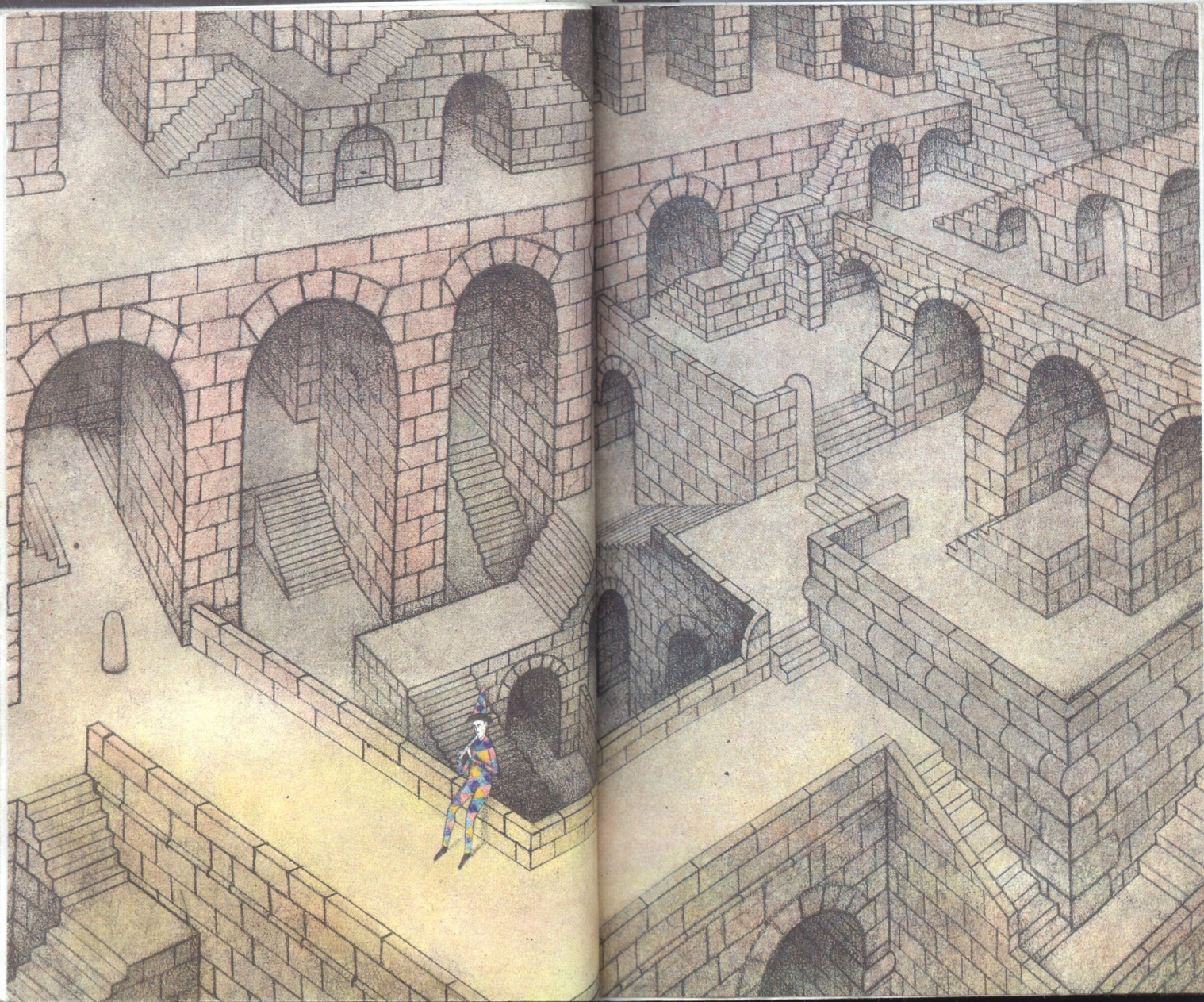
— *Ale který kámen vlastně podpírá most? — ptá se Kublaj chán.*

— *Most nepodpírá ten či onen kámen — vysvětluje Marco — ale linie oblouku, který ty kameny tvoří.*

Kublaj chán zmlkne a přemýšlí. Potom dodá:

— *Proč tedy mluvíš o kamenech? Mně záleží jen na oblouku.*

Polo odpovídá: — Bez kamenů by nebyl ani oblouk.

— Stalo se ti někdy, žes viděl město, které by se podobalo tomuto? — zeptal se Kublaj Marka Pola, vystrčil ruku ozdobenou prsteny z hedvábného baldachýnu císařské gondoly a ukazoval na mosty, které se klenou nad kanály, na knížecí paláce, jejichž mramorové prahy se noří do vody, na klikaté hemžení lehkých plavidel, poháněných dlouhými vesly, na nákladní bárky, z nichž se na tržištích vykládají koše zeleniny, na balkóny, altány, kupole, zvonice, zahrady ostrovů, které se zelenají v šedi laguny.

Vládce si v doprovodu svého zahraničního hodnostáře prohlížel Quinsai, bývalé hlavní město svržených dynastií, poslední perlu zasazenou do koruny Velkého chána.

— Ne, pane — odpověděl Marco — nikdy bych si nedokázal představit, že by mohlo existovat podobné město.

Vládce se mu zahleděl zkoumavě do očí. Cizinec odvrátil pohled. Kublaj ztichl a byl po celý den zamlklý.

Po západu slunce předkládal Marco Polo vládci na terasách sídelního paláce výsledky svých cest. Velký chán obvykle každý večer vychutnával s přimhouřenýma očima tato vyprávění tak dlouho, dokud prvním zívnutím nedal pokyn zástupu pážat, aby zažehli pochodně a doprovodili vládce do Pavilónu vznešeného spánku. Ale tentokrát se nezdálo, že by byl Kublaj ochoten podlehnout únavě. — Vyprávěj mi ještě o nějakém městě — naléhal.

— ...Odtud se člověk vydá na cestu a jede na koni tři dni zhruba na severovýchod ... — navázal nit

vyprávění Marco a vypočítával jména, zvyklosti a obchody velkého počtu zemí. Jeho repertoár se obvykle zdál nevyčerpateľný, ale teď se i on musel vzdát. Svítalo, když řekl: — Pane, nyní už jsem ti vyprávěl o všech městech, která znám.

— Zbývá jedno, o kterém nikdy nemluviš. Marco Polo sklonil hlavu.

— Benátky — řekl chán.

Marco se usmál. — A o čem jiném sis myslel, že ti vyprávím?

Vládce nehnul brvou. — A přece jsem tě nikdy neslyšel vyslovit jejich jméno.

Polo namítl: — Pokaždé, když popisuji nějaké město, říkám i něco o Benátkách.

— Když se tě ptám na jiná města, chci také o nich slyšet. A o Benátkách teprve tehdy, až se tě na ně budu ptát.

— Abych mohl odlišit vlastnosti jiných měst, musím vycházet z jednoho prvotního města, které zůstává nevysloveno. Pro mne to jsou Benátky.

— Měl bys tedy začít každé vyprávění o svých cestách odjezdem z Benátek, popsat je se vším všudy a nevynechat nic z toho, co si o nich pamatuješ.

Voda v jezeře se lehce čeřila; měděný odlesk starého sídelního paláce Sungů se rozpadával na zářící plošky, které se pohupovaly jako listí na hladině.

— Obrazy, které jednou vyjádříš slovy, se vymažou z paměti — řekl Polo. — Mám možná strach, že ztratím Benátky naráz a celé, když o nich budu mluvit. Anebo jsem je už poznenáhlu a po kouskách poztrácel, když jsem vyprávěl o jiných městech.

Ve Smeraldině, městě na vodě, se síť kanálů a síť ulic navzájem překrývají a kříží. Když se chceš dostat z jednoho místa na druhé, můžeš si vždycky vybrat buď cestu po zemi, nebo po vodě: a protože nejkratší cesta mezi dvěma body není ve Smeraldině nikdy přímá, ale klikatá a rozvětňuje se do křivolakých variant, nenabízejí se ti jen dvě cesty, ale je jich mnohem víc, a když střídáš převozy na loďce a přechody po souši, jejich počet se ještě zvětší.

Tak jsou obyvatelé Smeraldiny ušetřeni nudy chodit každý den stejnými ulicemi. Ale to není všechno: síť přechodů není natažena v jedné rovině, ale vede nahoru a dolů po schůdcích, ochozech, mostech vyklenutých jako oslí hřbet, visutých ulicích. A když obyvatel města zkombinuje úseky různých nadzemních a podzemních přechodů, může se bavit tím, že jde každý den novou cestou a dojde na totéž místo. Ve Smeraldině se ani ty nejsporádanější a nejkldnější životy neopakují.

Životy tajemné a dobrodružné jsou však i tady, stejně jako jinde, vystaveny větším omezením. Smeraldinské kočky, zloději, tajní milenci chodí po nejvyšších a nejméně souvislých cestách, přeskakují z jedné střechy na druhou, spouštějí se z balkónu na terasu a balancují po okapech jako náměsíčníci. Krysy pobíhají v temnotách stok, jedna se drží těsně za ocasem druhé, a s nimi spiklenci a pašeráci: vykukují z žump a kanálů, zalézají do spár a odboček, tahají z jednoho úkrytu do druhého kůrky od sýra, zakázané

zboží, sudy střelného prachu, prolézají spleti podzemních chodeb, které rozrušují jednodolitost města.

Na plánu Smeraldiny by měly být zakresleny všechny tyto průchody, pevné i tekoucí, zjevné i skryté, různobarevnými inkousty. A ještě těžší je zachytit na papír let vlaštovek, které rozrážejí vzduch nad střechami, spouštějí se s rozpjatými křídly po neviditelných parabolách a najednou se vrhnou stranou, aby spolklý komára, a pak znovu stoupají po spirále, těsně kolem špice věže; každý bod jejich vzdušných tratí převyšuje všechny body města.

Když přijdeš do Fillidy, s potěšením zjišťuješ, kolik mostů se tam klene nad kanály, a každý má jiný tvar: mosty vyklenuté jako oslí hřbet, kryté, na sloupech, plovoucí na pontonech, visuté, s prolamovaným zábradlím; kolik různých tvarů oken shlíží do ulic: sdružená, maurská, zašpičatělá, lomená okna, a nad nimi lunety nebo růžice; kolik druhů dlažby pokrývá zemi: oblázky, kamenné desky, šterk, bílé a modré dlaždice. V každém okamžiku město nabízí pohledu nějaké překvapení: trs kaparů, který vyčnívá z hradeb pevnosti, sochy tří královen na krakorci, cibulovitou kupoli se třemi cibuličkami navlečenými na špici. „Šťastný je ten, kdo má Fillidu každý den před očima a nikdy se nepřestane dívat na věci, které v ní jsou,“ zvoláš a lituješ, že musíš opustit město, sotva ses ho dotkl letmým pohledem.

Nebo se ti naopak stane, že musíš zůstat ve Fillidě a strávit tam zbytek svých dnů. Město ti rychle vybledne před očima, zmizí růžice, sochy na krakorcích, kupole. Jako všichni obyvatelé Fillidy chodíš z jedné křivolaké ulice do druhé, rozeznáš stinná místa od míst ozářených sluncem, všimneš si tu nějakých dveří, tam schodiště, lavičky, kde si můžeš položit košík, nebo strouhy, kde zakopneš, když nedáš pozor. Zbytek města je neviditelný. Fillide je prostor, v němž se rýsují přechody mezi body visícími v prázdnotě, nejkratší cesta ke stánku kupce, kterou se vyhneš okénku věřitele. Tvé kroky směřují k něčemu, co nemáš před očima, ale je pohřbeno a jakoby smazáno

uvnitř: jestliže se ti jedno ze dvou loubí zdá veselejší, je to proto, že tudy před třiceti lety prošla dívka se širokými vyšívanými rukávy, anebo jen proto, že na ně v určitou hodinu svítí slunce jako na jiné loubí někde jinde, už jsi zapomněl kde.

Miliony očí se zvedají k oknům, mostům, kaparům, a je to, jako by přebíhaly po prázdných stránkách. Je mnoho měst jako Fillide, která se vyhýbají pohledům, pokud je náhle nepřekvapíš.

Pirra byla pro mne dlouho městem s vysokými okny a věžemi, vestavěným do svahů zálivu a uzavřeným jako kalich, s náměstím uprostřed, hlubokým jako studna, a se studnou uprostřed náměstí. Nikdy jsem je neviděl. Bylo to jedno z těch mnoha měst, kam jsem se nikdy nedostal, která si představuji pouze podle jména: Eufrasia, Odile, Margara, Getullia. Pirra měla mezi nimi své místo, odlišná od každého z nich a jako každé z nich nezaměnitelná v očích myslí.

Přišel den, kdy mě mé cestování zavedlo do Pirry. Sotva jsem tam vkročil, vše, co jsem si představoval, bylo rázem zapomenuto. Pirra se stala tím, čím Pirra skutečně je; a já jsem se domníval, že jsem vždycky věděl, že z města není vidět moře, protože je ukryté za dunou nízkého a zvlněného pobřeží; že ulice jsou dlouhé a rovné; že v mezerách mezi shluky nevysokých domů jsou sklady dříví a pily; že vítr pohání kola vodních čerpadel. Od toho okamžiku mi jméno Pirra vyvolává v mysli tento pohled, toto světlo, toto bzučení, toto ovzduší, v němž poletuje prach: je jasné, že neznamená a nemohlo znamenat nic jiného.

Má mysl dále obsahuje velký počet měst, která jsem neviděl a neuvidím, jména, která patří k nějakému obrazu nebo k fragmentu či záblesku obrazu, který si představuji: Getullia, Odile, Eufrasia, Margara. Je tam stále i vysoké město nad zálivem, s náměstím, které svírá uprostřed studnu, ale nemohu je již nazývat jménem ani si vzpomenout, jak jsem mu mohl dát jméno, které znamená něco docela jiného.

Nikdy předtím jsem se na svých cestách nedostal až do Adelmy. Už se smrákalo, když jsem tam přistál. Námořník na molu, který zachytil v letu lano a přivázal je ke kůlu, se podobal jednomu, co byl se mnou na vojně a je už mrtvý. Byla to hodina, kdy se na trhu prodávají ryby ve velkém. Nějaký stařík nakládal na vozík koš s ježovkami; myslel jsem si, že ho znám; když jsem se otočil, zmizel v jedné uličce, ale pochopil jsem, že se podobá rybáři, který už nemůže být mezi živými, protože byl už starý, když já byl ještě dítě. Zneklidnil mě pohled na nemocného zimnicí, schouleného na zemi s příkrývkou přes hlavu: můj otec měl pár dní před smrtí právě tak žluté oči a zježené vousy. Odvrátil jsem pohled; neodvažoval jsem se už podívat nikomu do tváře.

Pomyslel jsem si: „Je-li Adelma město, které vidím ve snu a v němž se mohu setkat jen s mrtvými, nahání mi ten sen hrůzu. Je-li však Adelma opravdové město, obydlené živými lidmi, postačí, když se na ně nepřestanu dívat, aby se podrobnosti rozplynuly a objevily se cizí tváře, a s nimi i úzkost. V obou případech bude lépe, když se už na ně nebudu dívat.“

Jedna zelinářka zvažila na přezmenu kadeřavou kapustu a dala ji do košíku, zavěšeného na provázku, který nějaká dívka spustila z balkónu. Dívka vypadala úplně stejně jako jedna od nás, která se zbláznila z nešťastné lásky a zabila se. Zelinářka zvedla obličej: byla to má babička.

Myslel jsem si: „V životě každého člověka přijde okamžik, kdy mezi lidmi, které znal, je už víc mrtvých než živých. A mysl odmítá přijímat další rysy a výrazy obličejů: na každou novou tvář, kterou potká, přikládá starý otisk, pro každou najde masku, která se nejlíp hodí.“

Nosiči šli v zástupu nahoru po schodech, shrbení pod demizóny a sudy; tváře měli zakryté kápěmi z pytlů. „Teď si je stáhnou a já je poznám,“ myslel jsem si, nedočkavý a plný strachu. Ale nespustil jsem z nich oči; sotva jsem se na chvíličku zadíval na dav, který se valil zanedbanými uličkami, cítil jsem se neočekávaně napaden tvářemi, které se vynořovaly jakoby z velké dálky a upřeně na mě zíraly, jako by se chtěly dát poznat, jako by mě chtěly poznat, jako by mě poznaly. Možná že se všem těm obličejům zdálo, že i já se podobám někomu, kdo už zemřel. Jen jsem se octl v Adelmě, už jsem byl jedním z nich, přešel jsem na jejich stranu a vmísil se do toho vlnění očí, vrásek a grimas.

Pomyslel jsem si: „Možná je Adelma městem, kam každý přijde se smrtí na jazyku a kde nachází osoby, které znal. To znamená, že i já jsem mrtvý.“ A napadlo mi také: „To znamená, že na onom světě není štěstí.“

V Eudossii, městě s křivolakými a slepými uličkami, schodišti a chatrčemi, které se rozpiná do výšky i do hloubky, mají koberec, na němž můžeš spatřit skutečnou podobu města. Na první pohled se zdá, že se nic nepodobá Eudossii méně než kresba na koberci, rozčleněná do symetrických obrazců, jejichž motivy se opakují v přímkách a kruzích, a protkaná kousky nití, jejichž zářivé barvy střídavě křížují celou osnovu. Ale když se zastavíš a pozorně si jej prohlédneš, přesvědčíš se, že každému místu na koberci odpovídá místo ve městě a že všechny věci, které jsou ve městě, jsou zahrnuty do nákresu a jejich rozmístění odpovídá skutečným vztahům, jež unikají tvému oku, protože jeho pozornost rozptyluje neustálý shon, hemžení a tlačení. Všechn ten zmatek v Eudossii, hýkání mul, skvrny od sazí, rybí pach, to je vše, co obsáhneš ze své dílčí perspektivy; ale koberec dokazuje, že existuje bod, z něhož město ukáže své pravé rozměry, geometrické schéma, jež zahrnuje každý, i ten sebemenší detail.

Zabloudit v Eudossii je snadné: ale když se soustředěně zadíváš na koberec, rozpoznáš hledanou ulici v karmínové, indigové nebo nachové niti, která tě dlouhým obloukem dovede do purpurové čtvrti, k tvému skutečnému cíli. Každý obyvatel Eudossie porovnává vlastní obraz města, vlastní úzkost s nehybným řádem koberce a každý může najít mezi arabeskami ukryté řešení svého problému, příběh či osudový zvrat svého života.

Na tajuplný vztah mezi dvěma tak odlišnými předměty — kobercem a městem — se dotázali věštírny. Jeden z předmětů — zněla odpověď — má tvar, který bohové dali hvězdnému nebi a drahám, po nichž obíhají světy; ten druhý je, jako každé lidské dílo, jeho přibližným odrazem.

Věštcí si byli už dávno jisti, že harmonický náčrt na koberci je božského původu; v tomto smyslu vykládali věštbu a nepřipouštěli spory. Ale stejně dobře můžeš z té věštby vyvodit opačný závěr: že pravou tvář vesmíru znázorňuje Eudossia taková, jaká je ve skutečnosti, beztvářá, rozlézající se skvrna s křivoláky ulicemi, s domy, které se jeden po druhém sesouvají v mračnech prachu, s požáry a výkřiky ve tmě.

— ...Tak je tedy pravda, že tvá cesta je cestou do paměti! — Když Velký chán, který Marka napjatě sledoval, postihl v jeho vyprávění náznak povzdechu, pokaždé sebou trhl, až rozhoupal síť. — Proto jsi tedy putoval tak daleko, abys setřásl tíhu stesku! — vykřikl, anebo: — Vracíš se ze svých expedic s palubou plnou žalu! — a sarkasticky dodal: — Hubený zisk, jen co je pravda, pro obchodníka z Benátské republiky!

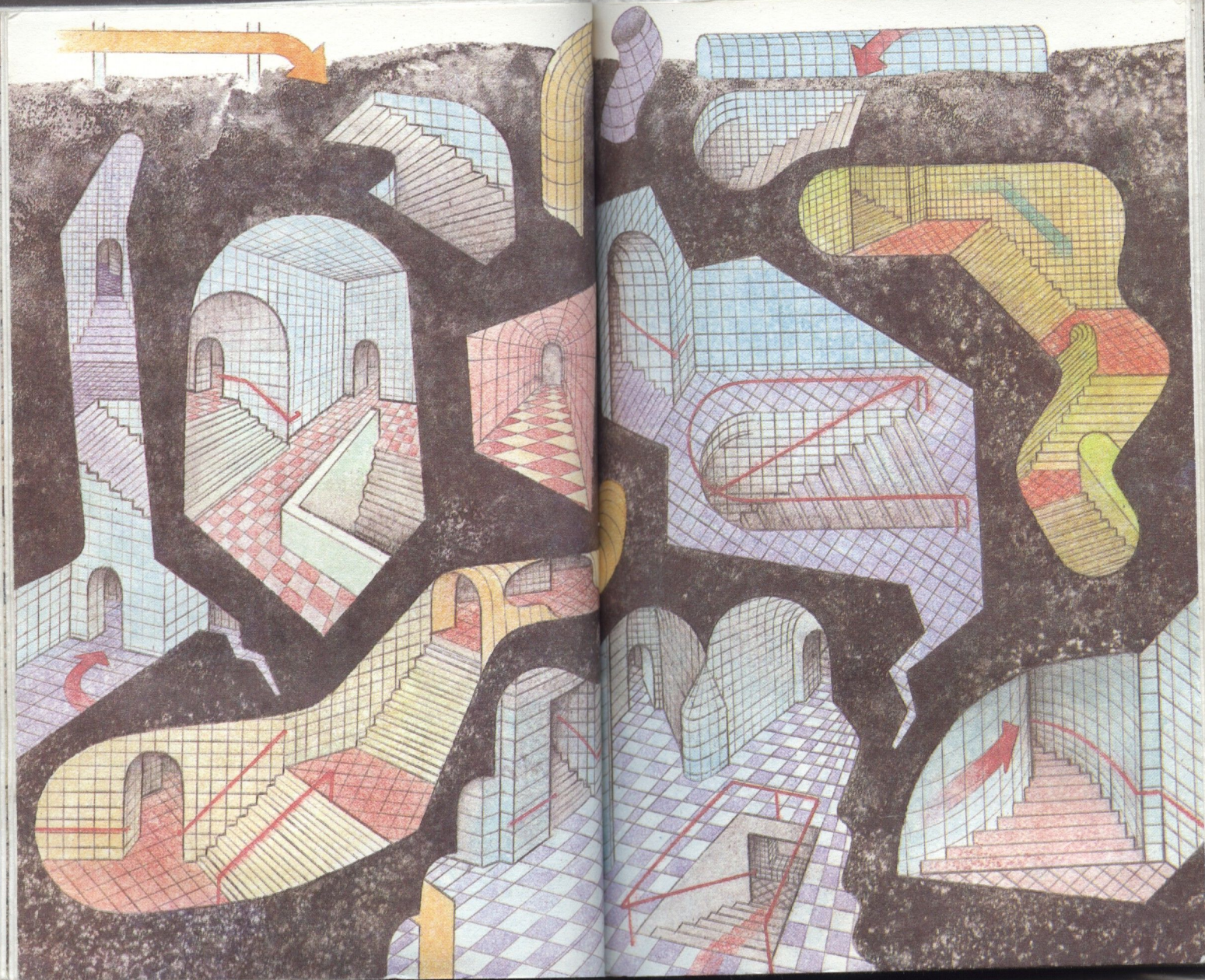
K tomuto bodu směřovaly všechny Kublajovy otázky na minulost i budoucnost, už hodinu si s Markem hrál jako kočka s myší a nakonec ho zahnal do úzkých, skočil po něm, klekl mu na prsa a popadl ho za vlasy: — To jsem chtěl od tebe vědět: příznej, co pašu-ješ: duševní stavy, milosti, elegie!

Možná se to vše odehrálo jen v myšlenkách, zatímco oba tiše a nehybně pozorovali, jak pomalu stoupá kouř z jejich dýmek. Někdy se oblak rozpouštěl při závanu větru, jindy zůstával viset ve vzduchu; a odpověď byla v tom oblaku. Při závanu, který odnášel kouř, myslel Marco na mlhy, které zahalují mořskou pláň a hřebeny hor; když se rozplynou, je v suchém a průzračném vzduchu vidět vzdálená města. A právě tam, za ten štít tékavých kapalin chtěl jeho pohled proniknout: podoba věcí je lépe vidět z dálky.

Anebo se ten hustý a pomalý oblak zastavil, sotva vyšel z úst, a připomínal jinou vizi: exhalace, které se drží nad střechami metropolí, neprůhledný dým, který se nerozpouští, příkrov otravných výparů, který doléhá na asfaltové ulice. Právě to jsi nacházel na konci cesty: nikoli nestálé mlhy paměti, ani suchou průzračnost, ale přiboudlinu spálených životů, jež vy-

tváří nad městy neprodyšnou clonu, houbu nasátou životní matérií, která už zmrtvěla, zácpu minulosti, přítomnosti a budoucnosti, která blokuje iluzi pohybu zkamenělých existencí.

VII

KUBLAJ: — Nevím, kdy jsi měl čas navštívit všechny ty země, které mi popisuješ. Mně se zdá, žeš nikdy nevytáhl paty z této zahrady.

POLO — Všechno, co vidím nebo dělám, dostává smysl v té oblasti mysli, kde vládne stejný klid jako tady, kde je stejně příjemný polostín, stejné ticho, jen listy lehce šelestí. Ve chvíli, kdy se rozhodnu soustředěně přemýšlet, octnu se vždycky v tuto večerní hodinu v této zahradě, ve tvé vznešené společnosti, a přitom se bez oddechu plavím dál po zelené řece plné krokodýlů nebo počítám sudy nasolených ryb, které spouštějí do podpalubí.

KUBLAJ: — Ani já si nejsem jist, že jsem tady, procházím se mezi porfyrovými fontánami a poslouchám ozvěnu vodotrysků, či zda nejedu na koni, prosáklý potem a krví, v čele svého vojska a nedobývám země, které budeš muset popisovat, a nelámu prsty útočníků, kteří zlézají hradby obležené pevnosti.

POLO: — Možná že tato zahrada existuje jen ve stínu našich přivřených víček, tys nikdy nepřestal zvedat prach na bitevních polích a já obchodovat s pytlí pepře na vzdálených trzích, ale pokaždé, když uprostřed rámusu a tlačénice přivřeme oči, je nám dopřáno, abychom si oblékli hedvábná kimona a uchýlili se sem přemítat o tom, co vidíme a prožíváme, vyvozovat závěry, z dálky pozorovat svět.

KUBLAJ: — Možná že tento náš rozhovor vedou dva otrhanci, zvaní Kublaj chán a Marco Polo, kteří se přehrabují ve smetišti, dávají zvlášť na hromadu reza-vý šrot, staré hadry a papír a vidí kolem sebe zářit

všechny poklady Orientu, protože spolkli pár loků špatného vína.

POLO: — Možná že ze světa zbyla jen pustina pokrytá smetišti a visutá zahrada sídelního paláce Velkého chána. Oddělují je jen naše víčka, ale nikdo neví, co je venku a co je uvnitř.

Když přebrodíš řeku a překročíš průsmyk, octneš se najednou před Morianou, městem s alabastrovými branami, které jsou v slunečním světle průsvitné, s korálovými sloupy, které podírají štíty obložené hadcem, s vilami, které jsou celé ze skla a pod lustry ve tvaru medúzy v nich plují jako v akváriu stíny tanečnic, poseté stříbřitými šupinami. Není-li to tvá první cesta, víš už, že taková města jako Moriana mají svůj rub: stačí je v půlkruhu obejít a hned je vidět jejich odvrácená tvář, ohromné prostranství poházené zrezivělým plechem, roztrhanými pytli, prkny, která se ježí bodlinami hřebíků, rourami zčernalými od sazí, hromadami plechovek mezi slepými zdmi s vybledlými nápisy, kostrami křesel s vyhřezlým čalouněním, provazy, které by se hodily leda k tomu, aby ses oběsil na shnilém trámu.

Když se díváš z jedné či druhé strany, zdá se ti z tvého pohledu, jako by se město táhlo do hloubky a násobilo repertoár svých obrazů: ve skutečnosti však žádnou hloubku nemá, skládá se pouze z líce a rubu, je jako list papíru, na kterém jsou po obou stranách vytištěny obrazy, které se od sebe nemohou odtrhnout ani se na sebe podívat.

Slavné město Clarice má pohnutou historii. Mnohokrát se rozpadlo a znovu rozkvetlo, ale vždycky si uchovalo tu prvotní Clarici jako nedostižitelný vzor všeho lesku; ve srovnání s ním vyvolává současný stav města při každém západu hvězd nové a nové povzdech.

Ve staletých obdobích úpadku se město vyliďnéné morem a ztrácející na výšce, jak se řítilo trámův a římsy a sesouvala půda, zrezivělé a zanešené z nebalosti nebo pro nedostatek údržbářů, pomalu znovu zalidňovalo, jak ze sklepů a doupat vylézali ti, co přežili; hemžili se jako myši hnané nutkáním šťarat a hryzat, poletovali jako ptáci, které pud nutí, když si stavějí hnízdo, neustále něco shánět a upravovat. Vrhali se na všechno, co se dalo odnést a přenést jinam, aby sloužilo jinému účelu: z brokátových závěsů udělali prostěradla; do mramorových uren sázeli bazalku; pekli kočičí maso na tepaných mřížích vytržených z oken harému a do ohně přikládali vzácné intarzie. Město postavené z nesourodých dílů staré, už nepoužitelné Clarice nabývalo podoby nové Clarice, města těch, co přežili, plného brlohů, chatrčí, zamořených stok a králíkáren. A přece se ze starého lesku Clarice téměř nic neztratilo, byl jen rozmístěn v jiném pořádku, který odpovídal potřebám obyvatel právě tak jako dřív.

Čas nouze vystřídaly radostnější doby: Clarice se jako nádherný motýl vyklubala z Clarice-odporné kukly; nový blahobyt způsobil, že město bylo přeplněno novými materiály, budovami, předměty, houfně při-

cházel zvenčí noví lidé; to všechno nemělo už nic společného s dřívější Claricí nebo dřívějšími Claricemi; a čím víc se nové město triumfálně tlačilo na místo a do jména prvotní Clarice, tím jasněji si uvědomovalo, že se od ní vzdaluje, že ji ničí neméně rychle než myši a plíseň: přes hrdost na nový přepych se v hloubi srdce cítilo cizí, nesourodé, dobovatelské.

A tak tedy střepy původního lesku, které se zachovaly díky tomu, že se přizpůsobily nejpodivnějším potřebám, byly znovu přemístěny, střeženy pod skleněnými příklopy, uzavřeny do vitrín, položeny na sametové polštáře, ale ne proto, že by mohly ještě k něčemu sloužit, ale protože jejich prostřednictvím chtěli obnovit město, o kterém už nikdo nic nevěděl.

V Clarici se vystřídala další období úpadku a růstu. Obyvatelstvo i mravy se několikrát vyměnily; zůstává jméno, poloha a předměty, které odolaly zkáze. Každá nová Clarice, kompaktní jako živé tělo se svými pachy a dechem, se chlubí jako zlatým náramkem tím, co zbývá z rozpadlých a mrtvých dřívějších Claricí. Není známo, kdy vlastně korintské hlavice zdobily vrcholy sloupů: jenom se povídá, že jedna z nich, na které stál po dlouhá léta v jednom kurníku košík, kam slepice snášely vejce, byla přenesena do Muzea hlavic a přiřazena k ostatním exemplářům sbírky. Pořadí jednotlivých ér bylo zapomenuto; víra, že existovala nějaká prvotní Clarice, je dost rozšířená, ale nejsou důkazy, které by ji potvrzovaly; hlavice mohly být dříve v kurnících než v chrámech, v mramorových urnách mohly být dřív bazalky než kosti zemřelých. Bezpečně je známo jen toto: jistý počet předmětů se přemísťuje

v určitém prostoru, někdy jsou zavaleny množstvím nových předmětů, jindy spotřebovány bez náhrady; platí pravidlo pokaždé je znovu promíchat a pokusit se dát je opět dohromady. Možná že Clarice vždycky byla jen hromadou odloženého a špatně roztríděného haraburdi.

Neexistuje město náchylnější užívat života a vyhýbat se starostem než Eusapia. A aby skok ze života do smrti nebyl tak náhlý, postavili obyvatelé pod zemí identickou kopii města. Mrtvoly vysušené tak, aby z nich zůstala jen kostra potažená žlutou kůží, jsou odnášeny tam dolů, kde pokračují v tom, čím se zabývaly dříve. Dávají samozřejmě přednost bezstarostným chvílím někdejšího žití: většina sedí u prostřených stolů, jiné stojí v tanečních postojích, anebo troubí na trumpetu. Přesto jsou všechny obchody a řemesla Eusapie živých zastoupeny i pod zemí, anebo alespoň ty, které zaživa přinášely spíš uspokojení než potíže: hodinář ve svém krámku, uprostřed všech těch hodin, které nejdou, přikládá ucho, vysušené jako pergamen, k rozbitému kyvadlu; holič mydlí suchou štět-kou lícní kosti herce, který si zatím opakuje roli, nahlížeje prázdnými očními důlky do scénáře; dívka s rozesmátou lebkou dojí kostru jalovice.

Je pochopitelně mnoho těch, kdo chtějí mít po smrti jiný osud, než měli zaživa: město mrtvých je přeplněno lovci lvů, mezzosopranistkami, bankéři, houslisty, vévodkyněmi, vydržovanými milenkami, generály; je jich daleko víc, než by se jich kdy napočítalo v živém světě.

Povinnost doprovázet dolů mrtvé a zajistit jim žádané místo je svěřena jednomu řádu kapucínů. Nikdo jiný nemá přístup do Eusapie mrtvých a všechno, co je známo o městě tam dole, pochází od nich.

Říkají, že stejný řád existuje i u mrtvých, a že jim ochotně pomáhá; kapucíni prý po smrti pokračují ve svém poslání i v té druhé Eusapii; nevyvracejí pověsti, že někteří z nich jsou už mrtví a nadále chodí sem a tam. Není divu, že tato kongregace požívá v Eusapii živých neobyčejné vážnosti.

Říkají, že pokaždé, když sestoupí dolů, najdou v podzemní Eusapii nějakou změnu; mrtví ve svém městě provádějí inovace; není jich mnoho, ale jsou plodem uvážených rozhodnutí, nikoliv pomíjivých rozměrů. Říkají, že Eusapie mrtvých je rok od roku k nepoznání. Aby nezůstali pozadu, chtějí i živí zavést novoty, o nichž se dozvěděli od kapucínů. A tak Eusapie živých začala kopírovat svou podzemní kopii.

Říká se, že se to neděje teprve nyní: ve skutečnosti prý mrtví postavili horní Eusapii podle vzoru svého města. Říká se, že v obou městech-dvojčatech už neexistuje žádný způsob, jak rozpoznat, kdo je živý a kdo je mrtvý.

V Bersabei se traduje tato víra: existuje prý druhá Bersabea, zavěšená na nebi, v níž se vznášejí nejvznešenější ctnosti a city města, a že s ní pozemská Bersabea splyne, bude-li se řídit podle jejího příkladu. Podle rozšířené tradice je nebeská Bersabea město z ryziho zlata, se stříbrnými hřeby a diamantovými hranami, město-klenot, samá intarzie a mozaika z drahokamů, výsledek pracného a pečlivého studia, jak využít těch nejceněnějších materiálů. Věrní této víře, ctí obyvatelé Bersabey vše, co jim připomíná nebeské město: shromažďují ušlechtilé kovy a vzácné kameny, potlačují pomíjivé vášně a pěstují rozvážené a umírněné způsoby.

Ti obyvatelé si také myslí, že pod zemí existuje ještě další Bersabea, shromaždiště všeho, čím pohrdají a co jich není hodno, a neustále se starají, aby odstranili jakýkoli vztah nebo podobnost pozemské Bersabey s podzemním dvojčetem. Představují si, že podzemní Bersabea má místo střech převrácené nádoby na smetí, z nichž se sypou kůrky od sýra, mastné papíry, odřezky, splašky, zbytky makarónů, staré obvazy. Anebo si dokonce myslí, že její podstatou je to tmavé, ohebné a husté jako smola, co padá dolů kanály, které jako by prodlužovaly jeho dráhu lidskými útroby; padá to z tmavé díry do tmavé díry, až se to rozplácne dole v podzemí, a právě z těch hubených, zakroucených zbytků potravy se tam dole spirálovitě zvedají budovy fekálního města s vinutými věžemi.

Ve víře Bersabey je kus pravdy i kus omylu. Je pravda, že město provázejí jeho dvě projekce, jedna nebeská a jedna pekelná; ale mylně se posuzuje jejich složení. Peklo, které se uhnízdilo hluboko v podzemí, je město navržené nejváženějšími architekty a vystavěné z nejdražších materiálů, které jsou na trhu, město, kde funguje každý mechanismus, každé soustrojí a ložisko a které je vyzdobeno střapci, trásněmi a volány, pověšenými na všech rourách a ojnicích.

Ve snaze nahromadit akcie své dokonalosti považuje Bersabea za ctnost tupou posedlost, s níž se snaží naplnit prázdnou nádobu své existence; neví, že jediné okamžiky velkomyslného odevzdání jsou ty, kdy ze sebe něco vylučuje, nechává padat a crčet. A v zenitu nad Bersabeou krouží nebeské těleso, které odráží všechen blahobyť města, obsažený v pokladu odhozených věcí: planeta vlající bramborovými slupkami, rozbitými deštníky a vyhozenými ponožkami, jiskřící střepy skla, ztracenými knoflíky a obaly od cukrovinek, vydlážděná projetými lístky na tramvaj, odštířky nehtů a kuřích ok, vaječnými skořápkami. Tak vypadá nebeské město a na jeho nebi se prohánějí prostorem komety s dlouhým ocasem, uvedené do pohybu jediným svobodným a šťastným činem, jehož jsou schopni obyvatelé Bersabey, města, které jen když kadí, není lakomé, vypočítavé a zíštné.

Město Leonia se každý den obnovuje: každé ráno se obyvatelé probouzejí v čistých prostěradlech, myjí se mýdlem, které právě vybalili z papíru, navlékají župany zářící novotou, vytahují z nejdokonalejších ledniček neotevřené plechovky a poslouchají nejnovější šláгры z posledního modelu přijímače.

Na chodnicích čekají na popelářský vůz zbytky včerejší Leonie, zabalené v čistých igelitových pytlech. Nejsou to jen vymačkané tuby zubní pasty, prasklé žárovky, noviny, krabice a obalový materiál, ale i bojler, encyklopedie, klavíry, porcelánové servisy: spíš než podle věcí, které se každý den vyrobí, prodají a nakoupí, se bohatství Leonie měří podle věcí, které se každodenně vyhazují, aby uvolnily místo novým. Takže se naskytá otázka, co je pravou vášní Leonie: těšit se z nových a různých věcí, jak se tvrdí, nebo je odhazovat, odstrkovat, zbavovat se neustále se obnovující nečistoty. Je jisté, že popeláři jsou vítáni jako andělé a jejich úkol odstraňovat zbytky včerejší existence je obestřen mlčenlivým respektem jako rituál, vzbuzující obdiv, anebo možná jen proto, že když jednou někdo něco vyhodí, nechce už na to myslet.

Nikdo se neptá, kam popeláři každý den odvázejí svůj náklad: ven za město, jistě; ale každý rok se město rozroste a smetiště musí ustoupit; objem odpadu se zvětšuje a jeho hromady se zvedají do výše, překrývají se a roztahují po stále širším obvodu. K tomu je třeba ještě dodat, že čím víc Leonia vyniká uměním

vyrábět nové materiály, tím je i odpad kvalitnější, lépe odolává času, nepřízni počasí, hnilobě i spalování. Leonii obklopuje opevnění z nezničitelných zbytků a tyčí se nad ní ze všech stran jako vrcholky hor.

Výsledek je tento: čím víc věcí Leonie vyhazuje, tím víc jich hromadí; šupiny její minulosti se spékají v krunýř, který nejde sejmut; město se tím, že se denně obnovuje, konzervuje do jediné, definitivní podoby: do podoby včerejších odpadků, které se vrší na odpady z předvčerejška a ze všech minulých dní, roků a pětiletí.

Smetí z Leonie by postupně zaplavovalo celý svět, kdyby na její pohoří smetiště netlačila z druhé strany posledního hřebenu smetiště jiných měst, která rovněž odhruňují hory odpadků daleko od sebe. Možná že je celý svět za hranicemi Leonie pokryt krátery z odpadků, a každý má uprostřed metropoli, která nepřetržitě chrlí nové výrobky. Hranice mezi cizími a nepřátelskými městy tvoří infikované bašty, kde se odpady obou měst navzájem podpírají, přerůstají a mísí dohromady.

Čím víc rostou hory odpadu do výšky, tím hrozivější je nebezpečí sesuvu: stačí, aby se jedna plechovka, stará pneumatika nebo otlučená láhev skutálela po svahu k Leonii, a lavina rozbitých bot, starých kalendářů a suchých květin zasype město jeho vlastní minulostí, kterou se marně snažilo odstrčit, smíšenou s minulostí sousedních měst, která se konečně vyčistí: katastrofa srovná hornatý řetěz špíny, zahladí všechny stopy metropole, která se stále odívala do nového. Sou-

sední města už jsou připravena, aby buldozery srovnala terén, získala pro sebe nové území, rozšířila se a posunula dál nová smetiště.

POLO: — ... Možná že tato zahrada obrací své terasy jen k jezeru v naší mysli ...

KUBLAJ: — ... a ať nás zavádějí naše namáhavé vojenské či obchodní výpravy sebedál, oba si v sobě střežíme tento mlčenlivý stín, tento rozhovor přerušovaný dlouhými odmlkami, tento stále stejný večer.

POLO: — Ledaže by platila opačná domněnka: že ti, co se plahočí ve vojenských táborech a v přístavech, existují jen proto, že si je myslíme my dva, kteří tu odedávna nehybně sedíme, zavření mezi těmito bambusovými ploty.

KUBLAJ: — Že neexistují námaha, výkřiky, zranění, zápach, ale jen tento keř azalky.

POLO: — Že nosiči, kameníci, metaři, kuchařky, které kuchají kuřata, pradleny skloněné nad kamenem, matky, které kojí novorozence a přitom míchají rýži, existují jen proto, že si je myslíme.

KUBLAJ: — Abych řekl pravdu, já si je nikdy nemyslím.

POLO: — Tak tedy neexistují.

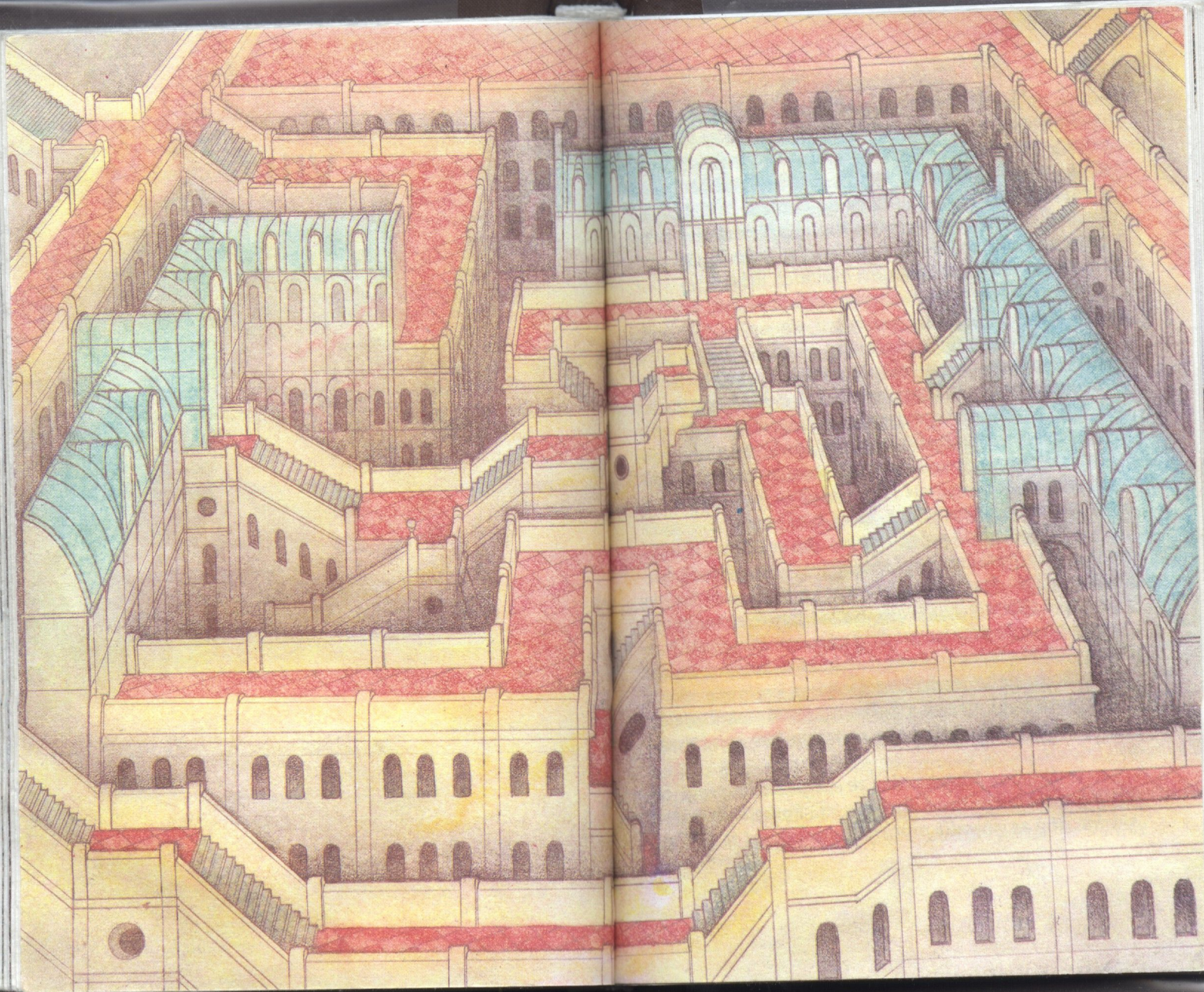
KUBLAJ: — Nezdá se mi, že by nám tato domněnka vyhovovala. Bez nich bychom tu nikdy nemohli být a houpat se, zakuklení v našich visutých sítích.

POLO: — Tato domněnka se tedy vylučuje. Potom bude platit druhá: že existují oni, a ne my.

KUBLAJ: — Dokázali jsme, že kdybychom tu byli, pak bychom neexistovali.

POLO: — A vskutku, jsme tady.

VIII

U nohou trůnu Velkého chána byla majoliková dlažba. Marco Polo, němý vyprávěč, na ni rozkládal vzorky zboží, které přivezl z cest na hranice říše: helmici, mušli, kokosový ořech, vějíř. Vyslanec stavěl předměty v určitém pořádku na černé a bílé dlaždice, promyšlenými pohyby je postupně přemísťoval a snažil se tak znázornit očím monarchy průběh své cesty, stav říše, přednosti dalekých hlavních měst.

Kublaj byl výborným hráčem šachů; když sledoval Markova gesta, pozoroval, že určité předměty předpokládaly nebo vylučovaly blízkost jiných předmětů a přemísťovaly se po určitých liniích. Nebral v úvahu různorodé tvary předmětů a snažil se z toho, jak byly rozloženy na majolikové dlažbě, vyvodit jejich vzájemné vztahy. Myslel si: „Je-li každé město jako šachová partie, pak v ten den, kdy poznám jeho pravidla, zmocním se konečně své říše, i když se mi nikdy nepodaří poznat všechna města, která k ní patří.“

V podstatě nebylo třeba, aby se Marco uchyloval k tolika tretkám, když mu vyprávěl o městech, která navštívil: stačila šachovnice a šachové figurky s přesně odlišitelnými tvary. Každé figuře se mohl připad od případu připisovat jiný význam: kuň mohl znamenat jak skutečného koně, tak kolonu vozidel, vojsko na pochodu nebo jezdeckou sochu; a královna mohla být dámou vykloněnou z balkónu, fontánou, kostelem se zašpičatělou kupolí nebo stromem, na kterém rostou kdoule.

Když se Marco vrátil ze své poslední cesty, čekal na něho chán nad šachovnicí. Posunkem vyzval Marka, aby se posadil proti němu a popsal mu města,

která navštívil, jen za pomoci šachů. Benátčan neztratil hlavu. Šachové figury Velkého chána byly z velkých kusů leštěné slonoviny: tím, jak rozestavil hrozivé se tyčící věže, plašící se koně a sevřené útvary pěšců, anebo tím, jak rovným nebo úhlopříčným chodem královny načrtával plán ulic, znázorňoval Marco perspektivy a prostory měst, bílých a černých za měsíčních nocí.

Když Kublaj chán pozoroval tyto esence vzdálených krajů, přemýšlel o neviditelném řádu, který ovládá města, o pravidlech, podle nichž města vznikají, formují se, prosperují, přizpůsobují se ročním dobám, upadají a mění se v trosky. Někdy se mu zdálo, že už má na dosah objev důsledného a harmonického systému, který se skrývá za nekonečnými deformacemi a disharmoniemi, ale žádný model nesnesl srovnání se šachovou hrou. Místo aby si za hubené pomoci slonovinových figur lámal hlavu vyvoláváním představ, stejně odsouzených k zapomenutí, by možná stačilo, aby sehrál partii podle pravidel a pozoroval každý následující stav na šachovnici jako jeden z nespočetných obrazů, které systém obrazů dává dohromady a ničí.

Teď už Kublaj chán nepotřeboval posílat Marka Pola na daleké expedice: nutil ho k nekonečným šachovým partiím. Poznání říše bylo skryto v kresbě, kterou črtaly hranaté skoky koně, úhlopříčné nájezdy, jimiž si razili cestu střelci, plouživý a opatrný krok krále a pokorného pěšce, neúprosné alternativy každé partie.

Velký chán se snažil vmyslet se do hry: ale pak mu unikal smysl hry. Cílem každé partie je vyhrát

nebo prohrát: ale co? Co je skutečně v sázce? Při matu zůstane pod nohama krále, kterého smetla ruka vítěze, černý nebo bílý čtverec. Snahu zbavit svá vítězství tělesnosti a redukovat je na podstatu dovedl Kublaj až do extrému: definitivní vítězství — a ukázalo se, že mnohotvárné poklady říše jsou jen jeho iluzorním obalem — se redukovalo na destičku hlazeného dřeva: na nic...

Irene je město, které můžeš spatřit, když se vykloníš přes okraj náhorní roviny v tu dobu, kdy se rozžihají světla; v průzračném vzduchu rozeznáš hluboko dole růžici sídliště: kde houstne množstvím oken, kde řídne ve spoře osvětlených uličkách, kde hromadí stíny zahrad, kde zvedá věže se signálními ohni; a je-li večer mlhavý, matná záře se nadýmá jako mléčná houba v ústí roklin.

Poutníci na náhorní rovině, pastýři, kteří ženou stáda, ptáčníci, kteří hlídají sítě, poustevníci, kteří hledají kořinky, ti všichni se dívají dolů a povídají si o Ireně. Vítr přináší někdy zvuky bubnů a trub, rány z moždířů při slavnostním ohňostroji; jindy se ozve výbuch granátu nebo na pozadí žlutého nebe, zbarveného požáry zažehnutými občanskou válkou, vyletí do vzduchu prachárna. Ti, co se dívají shora, se dohadují, co se děje ve městě, kladou si otázku, zda by bylo dobré nebo špatné být ten večer v Ireně. Ne že by měli v úmyslu tam jít — cesty, které vedou do údolí, jsou ostatně téměř neschůdné — ale Irene vždycky přitahuje pohledy a myšlenky těch, kdo stojí tam nahoře.

V tomto okamžiku Kublaj chán očekává, že Marco bude mluvit o Ireně, jak vypadá zevnitř. A Marco nemůže: nepodařilo se mu zjistit, jaké je město, které ti z náhorní roviny nazývají Irene; ostatně na tom málo záleží: bylo by to jiné město, kdyby se na ně díval zevnitř; Irene je jméno města viděného jen z dálky, a když se přiblížíš, mění se.

Město je jiné pro toho, kdo přejde kolem, aniž by do něho vstoupil, a jiné pro toho, kdo se jím dá zajmout a už v něm zůstane; jiné je město, do něhož přijdeš poprvé, jiné to, které opustiš, aby ses už nikdy nevrátil; každé si zasluhuje odlišné jméno; možná že jsem už o Ireně mluvil pod jinými jmény; možná že jsem vyprávěl jen o Ireně.

Argia se liší od ostatních měst tím, že je v ní namísto vzduchu hlína. Ulice jsou úplně přikryté zemí, místnosti jsou plné jilu až ke stropu, na schodech leží jako negativní otisk jiné schody, na střechách domů spočívají vrstvy kamenitého terénu namísto oblohy a mraků. Nevíme, mohou-li se obyvatelé pohybovat po městě tak, že rozšiřují chodbičky prokousané červy nebo štěrby, do kterých vrůstají kořeny: vlhkost rozkládá těla a ubírá jim sílu; lépe je zůstat ležet a nehýbat se, beztak je tma.

Odtud shora není z Argie nic vidět; když někdo řekne: „Je tam dole,“ nezbyvá než mu věřit; místo je pusté. V noci, když přiložíš ucho k zemi, je někdy slyšet, jak bouchnou dveře.

Kdo přijde do Teely, uvidí z města málo; je totiž ukryto za prkennými ohradami, závěsy z pytlů, lešeními, kovovými konstrukcemi, dřevěnými lávkami, které visí na lanech nebo jsou opřeny o kozlíky, za žebříky a plachtami. Na otázku: — Proč výstavba Teely trvá tak dlouho? — odpovídají obyvatelé: — Aby se nezačala rozpadat — a nepřestávají vytahovat vědra, spouštět lana, pohybovat nahoru a dolů dlouhými štetci. A na otázku, zda se nebojí, že až bude odstraněno lešení, začne město chátrat a rozpadat se na kusy, chvatně dodají polohlasem: — Nejenom město.

Nejsi-li spokojen s odpovědí a přiložíš oko ke škvíře v ohradě, spatříš jeřáby, které vytahují nahoru další jeřáby, lešení, která pokrývají další lešení, trámy, které podpírají další trámy. — Jaký smysl má vaše výstavba? — ptáš se. — Jaký je cíl výstavby města, když ne město? Kde máte plán, podle kterého se řídíte, projekt?

— Ukážeme ti ho, až skončí pracovní doba, teď nemůžeme přerušit práci — odpovídají.

Práce končí se západem slunce. Na stavenišť se snáší noc. Je to noc plná hvězd. — To je náš projekt — řeknou ti.

Když jsem se dotkl země v Trudě a nepřečetl si předtím jméno města, napsané velikými písmeny, byl bych věřil, že jsem přiletěl na stejné letiště, odkud jsem startoval. Předměstí, kterými jsem projížděl, se nelišila od jiných předměstí, byly tam stejné nažloutlé a nazelenalé domy. Podle stejných šípek se objížděly stejné záhony květin na stejných náměstích. Ulice centra vystavovaly na odiv zboží, obaly, nápisy, které se také nijak nelišily. Bylo to poprvé, co jsem přijel do Trudy, ale znal jsem už předem hotel, v němž jsem se ubytoval; předem jsem slyšel a odříkával své dialogy s kupci a prodáváči střeliva; mnohé dny předtím končily stejně, pohledem skrz stejné sklenice na stejně se vlnící pupky.

Proč vlastně jezdit do Trudy, říkal jsem si. A už jsem se chystal na zpáteční cestu.

— Můžeš odletět, kdy chceš — řekli mi — ale přiletíš do jiné Trudy, která bude do detailu stejná; svět je pokryt jedinou Trudou, která nezačíná a nekončí, jenom na letišti mění jméno.

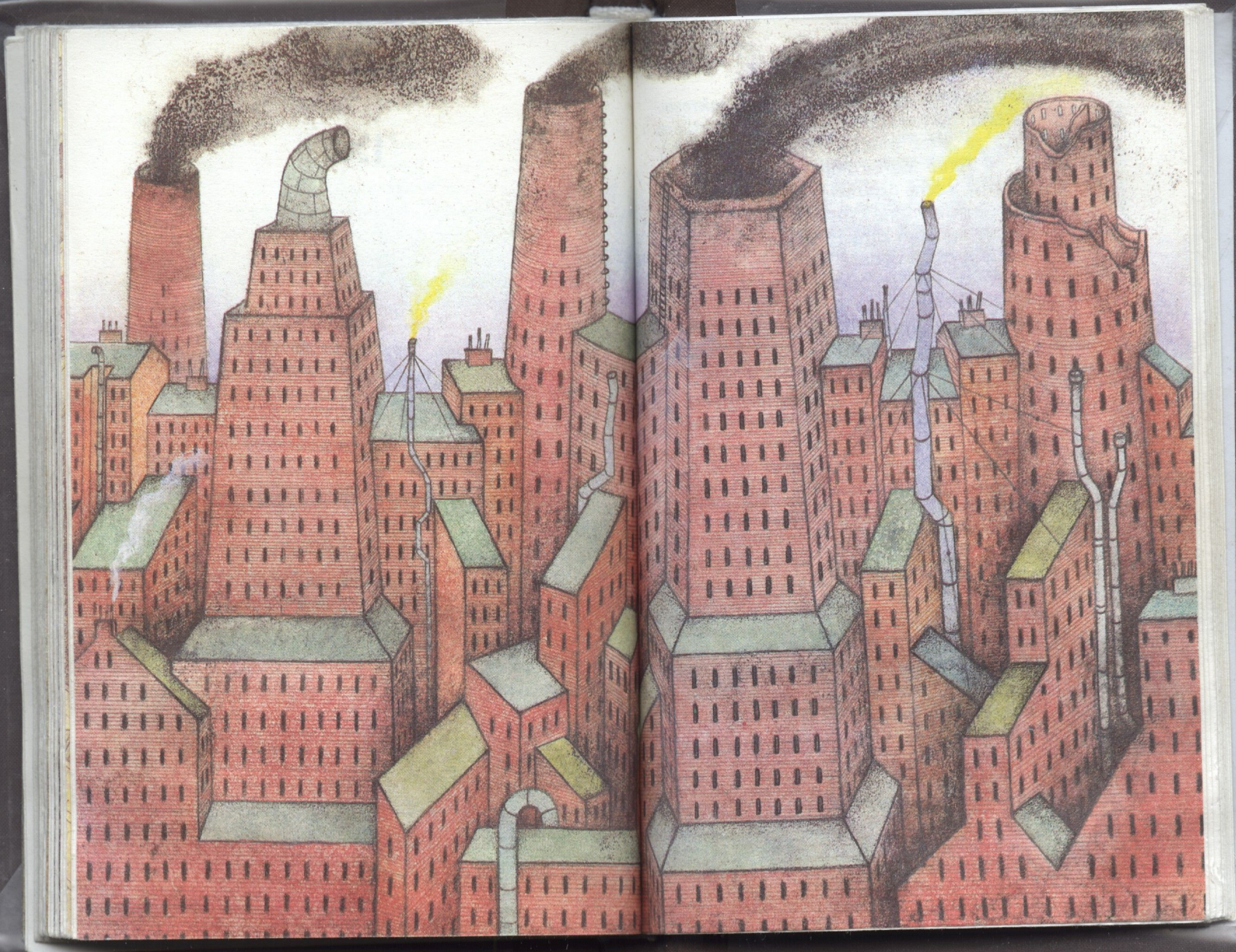
Když přijedeš do Olindy s lupou a pozorně pátráš, najdeš někde bod, ne větší než špendlíková hlavice, ve kterém uvnitř rozeznáš, když si jej lupou trochu zvětšíš, střechy, antény, vikýře, zahrady, bazény, pruhu přes ulice, kiosky na náměstích, dostihovou dráhu. Ten bod tak nezůstane: po roce jej najdeš veliký jako půlka citrónu, potom jako hřib, potom jako polévkový talíř. A nakonec se z něho stane město, které má přirozenou velikost a je uzavřeno uvnitř původního města: nové město, které si dělá místo uprostřed starého města a vytlačuje je ven.

Olinda není určitě jediným městem, které roste v soustředných kruzích jako kmeny stromů, které se každý rok rozšíří o jeden letokruh. Ale v ostatních městech zůstává uprostřed starý, těsný kruh hradeb, z něhož vyčnívají vyschlé zvonice, věže, střechy pokryté taškami, kupole, zatímco nové čtvrti se rozvalují kolem, jako když z tlustého břicha stáhneš opasek. V Olindě ne: staré hradby se roztahují a s nimi i staré čtvrti, zvětšují se, ale zachovávají si proporce na širším horizontu podél obvodu města; obklopují je o něco mladší čtvrti, které se rovněž roztáhly, zvětšily svůj průměr a ztenčily se, aby udělaly místo těm nejmladším, které se tlačí zevnitř; a tak to pokračuje až do samého středu města: zbrusu nové Olindy, která si ve zmenšených rozměrech uchovává rysy prvotní Olindy a dalších, jež vyrostly jedna z druhé a uvnitř tohoto vnitřního kruhu už pučí — ale je těžké je rozeznat — budoucí Olindy a všechny, které vyrostou potom.

...Velký chán se snažil vmyslit se do hry: ale pak mu unikal smysl hry. Cílem každé partie je vyhrát nebo prohrát: ale co? Co je skutečně v sázce? Při matu pod nohama krále, kterého smetla ruka vítěze, nezůstane nic: černý nebo bílý čtverec. Snahu zbavit své vítězství tělesnosti a redukovat je na podstatu dovedl Kublaj až do extrému: definitivní vítězství — a ukázalo se, že mnohotvárné poklady říše jsou jen jeho iluzorním obalem — se redukovalo na destičku hlazeného dřeva.

A tehdy Marco Polo promluvil: — Tvá šachovnice, pane, je vykládána dvěma druhy dřeva: ebenem a javorem. Destička, na kterou se upírá tvůj osvětlený pohled, byla vyřezána z vrstvy, která vyrostla v suchém roce: vidíš, jak jsou rozložena vlákna? Tady je vidět sotva znatelný suk: jednoho dne v tom předčasném jaru se jeden pupen už málem rozpukl, ale noční jinovatka ho donutila, aby přestal růst. — Velký chán si až do té chvíle neuvědomil, že se cizinec dokáže plyně vyjadřovat v jeho jazyce, ale to ho neudivilo. — Tady je větší skulina: bylo to možná hnízdo larvy; ne červotoče, protože ten by hned po vylíhnutí začal hryzat dál, ale nějaké housenky, která ožrala listí a způsobila, že strom byl určen ke skácení... Tento vyčnívající okraj odřízl truhlář dlátem, aby lépe přilehl k sousednímu čtverci...

Kublaje zaplavilo moře věcí, které bylo možno vyčíst z kousku prázdného a hladkého dřeva; Polo už vyprávěl dál o ebenových lesích, o vorech z kmenů, které se plaví dolů po řekách, o přístáních, o ženách, které vyhlížejí z oken...

Velký chán má atlas, ve kterém jsou zakreslena všechna města říše i sousedních království, palác za palácem, ulice za ulicí, hradby, řeky, mosty, brány, útesy. Ví, že od zpráv Marka Pola nemůže očekávat údaje z těch míst, která ostatně dobře zná: jak jsou v Cambaluku, hlavním městě Číny, tři čtvercová města v jednom a každé má čtyři chrámy a čtyři brány, které se otvírají podle ročních období; jak na ostrově Jáva útočí rozzuřený nosorožec svým vražedným rohem; jak se loví perly z mořského dna na pobřeží Maabaru.

Kublaj se ptá Marka: — Až se vrátíš na Západ, budeš opakovat svým krajanům totéž, cos vyprávěl mně?

— Já mluvím a mluvím — odpovídá Marco — ale kdo mě poslouchá, podrží si v paměti jen ta slova, která očekává. Jiný je popis světa, jemuž dobrotivě dopřáváš sluchu, něco jiného budu vyprávět, až se vrátím, hloučkům nakládačů a gondoliérů, usazeným na základech mého domu, a zase jiný bude příběh, který bych mohl ve stáří vyprávět, kdybych byl zajat janovskými piráty a uvržen v okovech do stejné kobky s pisálkem dobrodružných románů. Jaké bude vyprávění, neurčuje hlas, ale ucho.

— Někdy se mi zdá, že tvůj hlas ke mně doléhá z dálky, a já jsem zajatcem okázalé přítomnosti, ve které se nedá žít, v níž všechny formy lidského soužití už dosáhly nejzazšího konce svého cyklu, a nelze si představit, jaké nové formy se objeví. A slyším z tvého hlasu neviditelné příčiny, proč města žila a proč možná po smrti ožijnou.

Velký chán má atlas, v němž jednotlivé mapy zobrazují celou zeměkouli se všemi oceány i každý světadíl zvlášť, hranice nejvzdálenějších království, lodní dráhy, obrysy pobřeží, jsou v něm plány nejproslulejších metropolí a nejbohatších přístavů. Probírá se jeho listy před očima Marka Pola, aby podrobil zkoušce jeho znalosti. Cestovatel pozná Cařihrad ve městě, které ovládá ze tří břehů dlouhou úžinu, úzký záliv a uzavřené moře; vzpomene si, že Jeruzalém má dvě části, postavené na dvou nestejně vysokých kopcích a obrácené čelem k sobě; nezaváhá a ukáže na Samarkand a jeho zahrady.

U jiných měst se uchyluje k popisům předávaným od úst k ústům anebo zkouší hádat podle nečetných příznaků: to platí o Granadě, duhové perle kalfů, o úpravném severním přístavu Lübecku, o městě Timbuktú, které se černá ebenem a bělá slonovinou, o Paříži, kde se milióny lidí vracejí každý den domů s dlouhou šiškou chleba v ruce. V atlasu jsou i barevné miniatury míst, která mají neobvyklou podobu: oáza, skrytá v záhybu pouště, z něhož vyčnívají jen vrcholky palem, je určitě Nefta; hrad mezi pohyblivými písky a stádem krav, které spásají louky solené přílivem, nemůže nepřipomenout Monte San Michele; a palác, který místo aby se zvedal uvnitř městských hradeb, obklopuje město svými hradbami, může být jen Urbino.

Atlas zobrazuje i města, o nichž ani Marco, ani zeměpisci nevědí, zda jsou a kde jsou, ale která nemohla chybět mezi možnými podobami měst: město jako Cuzco se složitě rozčleněným paprskovitým půdorysem, který odráží dokonalý řád vztahů, Mexiko zele-

nající se nad jezerem, jemuž dominuje Moctezumův královský palác, Novgorod s cibulovitými kupolemi, Lhasa, která zvedá bílé střechy nad oblačnou střechou světa. I tato města označuje Marco jménem lhostejno jakým, a naznačuje i cestu, jak se tam dostat. Je známo, že jména míst se mění tolikrát, kolik je různých jazyků; a že každé místo je dosažitelné z jiných míst po nejrozličnějších cestách a drahách a nejrozličnějším způsobem: koňmo, vozem, veslováním, letem.

— Zdá se mi, že znáš líp města v atlasu než ta, která jsi osobně navštívil — říká vládce Markovi a prudce sklapne knihu.

Polo odvětí: — Když člověk cestuje, všimne si, že se rozdíl stírají: každé město se podobá všem městům, místa si vyměňují podobu, řád, vzdálenosti, bez tvarů poprašek pokrývá kontinenty. Tvůj atlas uchovává netknuté rozdíly: soubor vlastností, které jsou jako litery jména.

Velký chán má atlas, v němž jsou shromážděny plány všech měst: těch, která zvedají hradby na pevných základech, těch, která se změnila v trosky a byla pohlcena pískem, těch, která budou jednou existovat na místech, kde jsou dnes jen zaječí doupata.

Marco Polo listuje v plánech, poznává Jericho, Ur, Kartágo, ukazuje přístaviště v ústí Skamandru, kde achájské lodi čekaly deset let na návrat obléhatelů až do chvíle, kdy s velkou námahou vtáhli do Skajské brány koně, kterého smontoval Odysseus. Ale když hovořil o Tróji, napadlo mu dát jí podobu Cařihradu a předvídat obležení, jímž jej po dlouhé měsíce bude

svírat Mohamed, stejně vychytralý jako Odysseus: dá v noci vléci lodě nahoru po řekách od Bosporu ke Zlatému rohu a obejde Peru a Galatu. A ze spojení těchto dvou měst mu vyšlo třetí, které by se mohlo jmenovat San Francisco a které natáhne dlouhatánské lehké mosty přes Zlatou bránu a zátoku, nechá šplhat vozy ozubené dráhy ulicemi, které povedou všechny do kopce, a rozkvetne za tisíc let jako hlavní město Pacifiku, po dlouhém třísetletém obléhání, které přinutí žlutou, černou a rudou rasu, aby splynula se zbylým pokolením bílých v rozlehlejší říši, než byla říše Velkého chána.

Atlas má tuto vlastnost: odhaluje podobu měst, která ještě nemají tvar ani jméno. Existuje město, které má podobu Amsterdamu, půlkruh otevřený na sever, se soustřednými kanály: Knížecím, Císařským, Panským; existuje město v podobě Yorku, vtlačené mezi vysoká vřesoviště, obklopené hradbami a ježící se věžemi; existuje město, jež má podobu Nového Amsterdamu zvaného také Nový York, postavené na protáhlém ostrově mezi dvěma řekami, přečpané věžemi ze skla a oceli, s ulicemi, které vypadají jako hluboké kanály a jsou, až na Broadway, všechny přímé.

Katalog forem je nekonečný: dokud každá nenajde své město, budou se stále rodit nová. Když formy vyčerpají své variace a rozloží se, je to začátek konce města. Na posledních listech atlasu se prostíraly sítě bez začátku a konce, města v podobě Los Angeles, v podobě Kjóta-Ósaky, města bez jakékoli podoby.

Jako každé město má i Laudomia vedle sebe další město, jehož obyvatelé mají stejná jména: je to Laudomia mrtvých, hřbitov. Ale zvláštností Laudomie je, že není jen dvojitá, ale trojitá; to znamená, že obsahuje ještě třetí Laudomii, Laudomii nenarozených.

Vlastnosti dvojitého města jsou známé. Čím víc se Laudomia živých zalidňuje a rozšiřuje, tím větší je rozloha hrobů za hradbami. Ulice Laudomie mrtvých jsou jen tak široké, aby projela hrobníkova kára, a mají budovy bez oken; ale trasy ulic a bloky domů jsou stejné jako v živé Laudomii a jako tam, jsou i tady rodiny natlačené do výklenků hustě nad sebou. Když je odpoledne hezky, navštěvují živí mrtvé a luští svá vlastní jména na kamenných deskách: podobně jako město živých vypráví i město mrtvých o lopotě, vzteku, iluzích, citech; jenomže tady je vše nutné, roztríděné a uspořádané, nic nepodléhá náhodě. A aby se Laudomia živých cítila jistá, potřebuje nacházet v Laudomii mrtvých vysvětlení sebe samé, i s rizikem, že tam najde víc nebo méně: vysvětlení nejen pro jednu Laudomii, ale pro různá města, která mohla být a nebyla, anebo důvody dílčí, protikladné, přinášející zklamání.

Laudomia spravedlivě přiděluje stejně rozsáhlé sídlo těm, kteří se teprve mají narodit; ten prostor samozřejmě neodpovídá jejich počtu, který je možno považovat za nekonečný, ale protože je to prázdné místo, obklopené stavbami s mnoha výklenky, dutinami a žlábků, a protože se nenarozeným může připisovat libovolný rozměr, představovat si je malé

jako myši nebo bourci, mravenci nebo mravenčí vajíčka, nic nebrání představovat si je natažené nebo schoulené na každém předmětu nebo krakorci, které vyčnívají ze zdí, na každé hlávici či podstavci sloupu, v řadě za sebou nebo všelijak roztroušené, připravené na úkoly, které je čekají v budoucím životě; nic nebrání vidět v žilce mramoru celou Laudomii, jaká bude za sto či tisíc let, přeplněná davy lidí v nevídaném oblečení, v mušelinu nebo s krocaními pery na turbanu, a poznávat v tom davu vlastní potomky a potomky spřátelených i nepřátelských rodin, dlužníků i věřitelů, potomky, kteří budou v neustálém shonu navěky obchodovat, mstít se, uzavírat sňatky z lásky i pro peníze. Živí navštěvují Laudomii nenarozených a dotazují se jich; kroky se rozléhají pod prázdnými klenbami; otázky jsou formulovány mlčky: živí se ptají vždycky jen na sebe, a ne na ty, co přijdou po nich; jeden touží, aby po sobě zanechal slavnou památku, jiný chce, aby se zapomnělo na jeho hanbu; všichni by chtěli vědět, jaké následky budou mít jejich skutky; ale ať sebevíc napínají zrak, nevidí žádnou souvislou stopu; ti, kteří se mají v Laudomii narodit, se jeví jako zrníčka prachu, odtržená od minulosti i budoucnosti.

Laudomia nenarozených nenabízí obyvatelům Laudomie živých nějakou jistotu jako Laudomia mrtvých, ale jen úděs. Myšlenkám návštěvníků zbývají nakonec dvě možnosti a není jisté, která vzbuzuje větší úzkost: buď se mohou domnívat, že počet těch, kteří se mají narodit, o mnoho překročí počet všech živých a mrtvých dohromady, a potom se v každém póru kamene budou tísnit neviditelné davy, natlačené na jeho

trychtýřovitých svazích jako na stupních stadiónu, a protože se potomstvo Laudomie v každé generaci mnohonásobí, vytvoří se v každém trychtýři stovky dalších a v nich budou další milióny osob, které se mají narodit, natahovat krky a otvírat ústa, aby se nezadusily; anebo si mohou myslet, že i Laudomia někdy zmizí a s ní i všichni obyvatelé; to znamená, že se generace budou střídát jen do té doby, než dosáhnou určitého počtu, který už nepřekročí, a potom Laudomia mrtvých a Laudomia nenarozených budou jako dvě ampule přesýpacích hodin, které nikdo neobráť, každý přechod mezi narozením a smrtí bude jako zrnko písku, které propadá hrdlem, a tím posledním zrnkem, jež nyní nahoře na hromádce písku čeká, až propadne, bude poslední obyvatel Laudomie, který se má narodit.

Astronomové, kteří byli povoláni, aby stanovili pravidla pro založení Perinzie, určili podle polohy hvězd místo a den, narýsovali linii hlavní třídy podle dráhy slunce a příčnou ulici podle osy, kolem níž se otáčejí nebesa, sestavili plán podle dvanácti dílů zvěrokruhu tak, aby na každý chrám a každou čtvrť působil příznivý vliv vhodných konstelací, určili body, kde mají být v hradbách zbudovány brány tak, aby každá tvořila rámec zatmění měsíce v příštích tisíci letech. Perinzia — ujišťovali — bude odrážet harmonii nebes; řád přírody a přízeň bohů dají podobu osudům obyvatel.

Perinzia byla vybudována přesně podle výpočtů astronomů; různé národy ji přišly zalidnit; první generace narozených v Perinzi vyrostla mezi hradbami a dosáhla věku, kdy se mohla ženit a mít děti.

V ulicích a na náměstích Perinzie dnes potkáš mrzáky, trpaslíky, hrbáče, tlustfochy, vousaté ženy. Ale to nejhorší není vidět; hrdelní výkřiky se ozývají ze sklepů a sýpek, kde rodiny skrývají tříhlavé nebo šestinohé děti.

Astronomové z Perinzie mají před sebou těžkou volbu: buď připustí, že všechny jejich výpočty byly chybné a jejich číslce nejsou s to popsat nebesa, anebo přiznají, že město zrůd odráží ten pravý božský řád.

Každý rok se na svých cestách zastavím v Procopii a ubytuji se ve stejném pokoji téhož hostince. Hned napoprvé jsem si dlouho prohlížel krajinu, která je vidět, když se odhrne záclona na okně: příkop, most, zídka, strom obsypaný jeřabinami, pole kukuřičných klasů, morušový keř, kurník, žlutý hřbet kopce, bílý mrak, lichoběžník modré oblohy. Jsem si jist, že poprvé jsem neviděl ani živou duši; teprve rok poté jsem si všiml, že se něco pohybuje mezi listím, a mohl jsem rozeznat kulatý a plochý obličej, který ohryzával kukuřičný klas. Po dalším roce už seděly na zídce tři postavy, a když jsem se tam opět vrátil, už jich sedělo v řadě šest, ruce na kolenou, na talíři v klíně několik jeřabin. A potom každý další rok, když jsem vešel do pokoje a odhrnul záclonu, jsem napočítal o nějakou tvář navíc: šestnáct včetně těch dole v příkopu; dvacet devět, z nichž osm sedělo na jeřábu; čtyřicet sedm, když nepočítám ty v kurníku. Podobají se jedna druhé, vypadají mile, líce poseté pihami, usmívají se, některé mají umazaná ústa od moruší. Brzy potom byl i most plný chlapíků s kulatým obličejem, seděli na bobku, protože se tam už nemohli ani hnout; jedli kukuřičná zrna a pak okusovali klasy.

A tak jsem mohl rok za rokem sledovat, jak mizí příkop, strom, keř, jak je překrývá houšť spokojených úsměvů na kulatých obličejích, které se hýbaly při žvýkání listí. Je těžké odhadnout, kolik lidí se vejde na tak omezený prostor, jako je to kukuřičné políčko, zvlášť když všichni nehybně sedí a rukama objímají

kolena. Muselo jich být mnohem víc, než by se zdálo: viděl jsem, jak se hřbet kopce pokrývá stále hustším davem; ale od té doby, co si ti na mostě sedají jeden druhému na ramena, už tak daleko nedohlédnu.

A letos, když zvednu záclonu, vidím, že okno rámuje už jen samé tváře: od jednoho rohu k druhému, ve všech rovinách a ve všech vzdálenostech vidím jen ty kulaté obličejy, nehybné a ploché, na rtech náznak úsměvu, a mezi nimi množství rukou, jež se drží za ramena těch, kteří stojí před nimi. I obloha zmizela. Raději odejdu od okna.

Ne že by bylo pro mne snadné se pohnout. V mém pokoji je nás ubytováno dvacet šest: když chci udělat krok, musím obtěžovat ty, co sedí na bobku na zemi, prodírám se mezi kolena těch, co sedí na prádelníku a mezi lokty těch, kteří se střídavě opírají o postel: naštěstí jsou to všichni milí lidé.

Život v Raisse není šťastný. Po ulicích chodí lidé a lomí rukama, spílají plačícím dětem, tisknou si spánky dlaněmi a opírají se o zábradlí u řeky, ráno se probouzejí z ošklivého snu, aby hned upadli do druhého, který není o nic lepší. Jsi rád, že tě jejich hlavy, skloněné nad pracovním stolem, kde se každou chvilku někdo uhodí kladívkem přes prsty nebo se píchne jehlou, nebo nad sloupci nesprávných čísel v účetních knihách obchodníků a bankéřů, anebo nad řadami prázdných sklenic na zinkovém pultu v krčmě, alespoň ušetří zachmuřených pohledů. V domech je to ještě horší a nemusíš dovnitř, aby ses dověděl, co se děje: v létě okna až drnčí, jak se tam hádají a rozbíjejí talíře.

A přece se v Raisse v každém okamžiku směje nějaké dítě, když se dívá z okna na psa, jak skáče na kůlnu, aby zhltl kus polenty, který vypadl zedníkovi, jenž shora z lešení zakřičel: — Lásko moje, dej mi ochutnat! — na mladou hostinskou, která pod podloubím bere talíř ragú, šťastná, že může obsloužit deštníkáře oslavujícího dobrý obchod, prodal totiž slunečník z bílé krajky jedné velké dámě, aby se jím mohla pyšnit na dostizích, kde se zamilovala do důstojníka, který se na ni usmál, když přeskakoval poslední proutěnou překážku; šťastný byl nejen ten důstojník, ale i jeho kůň, který se přímo vznášel nad překážkami, když viděl, jak na nebi poletuje šťastný jeřábek, kterého pustil z klece šťastný malíř, protože se mu podařilo namalovat toho červeně a žlutě kropenatého ptáka, peříčko po peříčku, na té stránce knihy, kde filozof praví: „I Rais-

sou, tímto smutným městem, se táhne neviditelná nit, která na okamžik spojí dvě živé bytosti a ihned se přetrhne, pak se znovu napíná mezi pohybujícími se body a chvatně črtá nové obrazce, takže v každé sekundě má nešťastné město v sobě i šťastné město, o němž ani neví, že existuje.“

Andria byla vybudována tak důmyslně, že tra-
sa každé ulice sleduje dráhu jedné planety a budovy
a ostatní místa společenského života odrážejí řád kon-
stelací a polohu nejjasnějších hvězd: Antaresu, Alphe-
ratzu, Capelly, Cefeid. Kalendář města je sestaven tak,
aby práce, úřední výkony a obřady probíhaly podle
plánu, který odpovídá hvězdné obloze příslušného
data: a tak se dny na zemi a noci na nebi odrážejí jako
v zrcadle.

I když je život města svázán puntičkářskými
pravidly, plyne klidně jako nebeská tělesa po svých
drahách, s nutností jevů nepodřízených lidskému
úsudku. Pochválil jsem příčinlivost a duchaplnost oby-
vatel Andrie a odhodlal jsem se prohlásit: — Dobře
chápu, proč právě vy, cítíce se součástí nezměnitelného
nebe, kolečky přesného hodinového stroje, se bráníte
i těm nejmenším změnám ve vašem městě a ve vašich
zvyklostech. Andria je jediné město, které znám, je-
muž vyhovuje zůstat nehybným v čase.

Zaraženě na sebe pohlédli. — Ale proč? A kdo
to řekl? — A zavedli mě, abych si prohlédl nedávno
dokončenou visutou ulici nad bambusovým hájem, ro-
zestavěné stínové divadlo na místě obecního psince,
nyní přemístěného do pavilónů bývalého lazaretu, kte-
rý byl zrušen, protože se poslední nemocní morem
uzdravili, a nově otevřený říční přístav, skluzavku
i právě odhalenou Thaletovu sochu.

— A neporuší ty novoty hvězdný rytmus vaše-
ho města? — zeptal jsem se.

— Vztah mezi naším městem a nebem je tak
dokonalý — odpověděli — že každá změna v Andrii
vyvolá něco nového mezi hvězdami. — Astronomové
po každé změně, k níž dojde ve městě, objeví teleskopy
výbuch novy nebo změnu barvy nějakého odlehlého
bodu nebeské klenby z oranžové ve žlutou, rozpínání
nějaké mlhoviny, zakřivení některého závitů Mléčné
dráhy. Každá změna vyvolává v Andrii i mezi hvězda-
mi řetěz dalších změn: město a nebe nezůstávají nikdy
stejně.

Z charakteristických vlastností obyvatel And-
rie zaslouží zmínku dvě: to, jak jsou si jisti sami sebou,
a jejich opatrnost. Protože jsou přesvědčeni, že každá
nová změna ve městě ovlivní řád na nebi, zvažují před
každým rozhodnutím rizika a přednosti nejen z hledis-
ka města, ale celého vesmíru.

Vytýkáš mi, že tě každé mé vyprávění přenese přímo doprostřed města a neříkám ti nic o prostoru, který se rozkládá mezi jedním a druhým městem; zda jej pokrývají moře, žitná pole, modřínové lesy nebo bažiny. Odpovím ti jedním příběhem.

V ulicích slavného města Cecilie jsem jednou potkal pasáka koz, který hnal podle zdi vyzvánějící stádo.

— Kéž ti nebesa žehnají, člověče — pozdravil a zeptal se: — Můžeš mi říci jméno města, v němž se nacházíme?

— Kéž tě provázejí bohové! — zvolal jsem. — Jak můžeš nepoznat přeslavné město Cecilii?

— Slituj se nade mnou — odpověděl — jsem jen kočovný pastýř. Někdy se stane, že já a kozy musíme projít městy, ale nedokážeme je od sebe odlišit. Ptej se mě na názvy pastvin: ty znám všechny, Louku mezi skalami, Zelený svah, Trávu ve stínu. Města pro mne nemají jména: jsou to místa bez zeleného lístečku, která oddělují jednu pastvinu od druhé a kde se kozy plaší na křižovatkách a rozutíkávají se. Já i pes se naběháme, abychom udrželi stádo pohromadě.

— Na rozdíl od tebe — řekl jsem — já rozeznávám jenom města a nerozlišuji to, co je kolem nich. Na neobydlených místech je v mých očích každý kámen stejný a každá tráva mi splývá s jinou trávou.

Od té doby uplynulo mnoho let; poznal jsem ještě mnohá města a procestoval celé kontinenty. Jednoho dne jsem procházel mezi stejnými bloky domů:

zabloudil jsem. Zeptal jsem se kolemjdoucího: — Kéž tě nesmrtelní bohové chrání, můžeš mi říci, kde jsme?

— V Cecilii, kéž by tomu tak nebylo! — odpověděl mi. — Už dlouho já a kozy chodíme jejími ulicemi a nemůžeme se dostat z města...

Poznal jsem ho, přestože měl dlouhý bílý vous: byl to ten pastýř, kterého jsem tenkrát potkal. Šlo za ním pár olýsalých koz, které už ani nepáchly, jak byly jen kost a kůže. Okusovaly papíry v koších na odpadky. —

Není možná! — zvolal jsem. — I já jsem vstoupil do jednoho města, nevím už, jak je to dávno, a od té doby se stále jen proplétám jeho ulicemi. Ale jak jsem se dostal, kam ty říkáš, když jsem byl tehdy v docela jiném městě, hodně daleko od Cecilie, a ještě jsem z něho nevyšel?

— Města se smíchala dohromady — řekl pasák koz — Cecilia je všude; tady musela jednou být Louka nízkého šalvěje. Mé kozy poznávají tu trávu na dělicím pásu dálnice.

Když se dotázali jedné Sibyly na osud Marozie, řekla: — Vidím dvě města: jedno myši, jedno vlaštovčí.

Orákulum bylo vysvětlováno takto: dnes je Marozia město, v němž všichni pobíhají v olověných podzemních chodbách jako hejna myši, které se rvou o zbytky, jež vypadly z huby hrozivějším myším; začíná však nové století, v němž budou v Marozii všichni létat jako vlaštovky na letním nebi, které spolu švitoří, jako by si hrály, předvádějí se v přemetech s nehybně rozpjatými křídly a zbavují ovzduší komárů a mušek.

— Je čas, aby století myši skončilo a začalo století vlaštovek — prohlásili ti rozhodnější. A skutečně už bylo možno tušit, jak pod chmurnou a tupou myši nadvládou pomalu kvasí mezi obyčejnými lidmi elán vlaštovek, které obratným střihem ocasu zámíří vzhůru do průzračného vzduchu a rýsují ostřím křídel křivku rozšiřujícího se obzoru.

Po letech jsem se vrátil do Marozie; Sibylina věštba se už dávno považuje za skutečnost; staré století je pohřbeno; nové vrcholí. Město se nepochybně změnilo, snad i k lepšímu. Ale jediná křídla, která kolem sebe vidím, jsou potahy nedůvěřivých deštníků, pod nimiž ztěžklá víčka skrývají pohledy; jsou tu sice lidé, kteří si myslí, že létají, ale nanejvýš se jen trochu odlepí od země, mávajíce pelerínami, v nichž vypadají jako netopýři.

I to se stává, že jdeš těsně podél pevných zdí Marozie a najednou, když to nejméně čekáš, se před

tebou otevře skulina a objeví se jiné město, které za okamžik zmizí. Všechno možná záleží na tom, abys věděl, která slova máš vyslovit, jaká gesta udělat a v jakém pořádku a rytmu, anebo stačí něčí pohled, odpověď, posunek, stačí, aby někdo udělal něco jen tak pro radost a aby se jeho radost stala radostí všech: v tom okamžiku se všechny prostory, výšky a vzdálenosti mění, město mění podobu, stává se křišťálově průsvitné jako vážka. Ale to všechno se musí seběhnout jako by náhodou, nesmíš to považovat za příliš důležité nebo dokonce za nějakou rozhodující akci, protože musíš mít stále na paměti, že stará Marozia co chvíli zpevní strop nad tvou hlavou kamením, pavučinami a plisní.

Že by se orákulum zmýlilo? To se nedá říci. Já si je vykládám tímto způsobem: Marozia se skládá ze dvou měst: myšího a vlaštovčího; obě se mění v čase; nemění se však jejich vztah: to druhé město se neustále chystá uniknout z prvního.

Když ti budu vyprávět o Pentesilei, měl bych začít popisem příchodu do města. Ty si jistě představuješ, jak se zvedá z prašné roviny pás hradeb, jak se krok za krokem blížíš k bráně strážné celníky, kteří se podezíravě dívají na tvé rance. Dokud neprojdeš branou, nejsi stále ve městě; projdeš pod klenutým obloukem a octneš se uvnitř města; obklopí tě jeho kompaktní tloušťka; do kamenů je vryta jeho podoba, která se ti odhalí, budeš-li sledovat její hranaté kontury.

Pokud si tohle všechno myslíš, mylíš se: v Pentesilei je to jinak. Jdeš celé hodiny a pořád ti není jasné, jsi-li už uprostřed města nebo ještě venku. Jako jezero s nízkými břehy, které se ztrácí v bažinách, rozkládá se Pentesilea na míle kolem jako rozlitá polévka: vybledlé čínáky, které se k sobě obracejí zády na pichlavých loukách mezi prkennými ohradami a plechovými kůlnami. Občas po stranách silnice zhoustnou stavby s ubohými fasádami, některé vysoké a jiné nízké, takže to vypadá jako vylámaný hřeben, a užuž se zdá, že se o kus dál oka městské sítě stáhnou. Ale když jdeš dál, nacházíš stále jen další neurčitá prostranství, potom zrezivělé předměstí dílen a skladů, hřbitov, pouť s kolotoči, jatky, dostaneš se do uličky s vyhublými krámkami, která se ztrácí ve skvrnách opelichaných polí.

Když někoho potkáš a zeptáš se: — Kde je Pentesilea? — opíše rukou kolem sebe kruh, takže nepochopíš, chce-li říci: „Tady“, nebo „Ještě dál“, nebo

„Všude tady kolem“, anebo dokonce „Na opačné straně“.

— Kde je město — naléháš.

— Chodíme sem každé ráno do práce — odpoví ti někteří, a jiní: — Vracíme se sem vyspat.

— Ale kde je město, ve kterém se žije? — ptáš se.

— To musí být tam — řeknou a někteří zvednou ruku šikmo před sebe směrem k temným mnohostěnům nakupeným na obzoru, zatímco jiní ukazují za tvá záda na jiné špičaté přízraky.

— Takže jsem je přešel a nevšiml si toho?

— Ne, zkus jít ještě dál.

Jdeš tedy dál, procházíš jednou periferií za druhou, až přijde čas, kdy musíš Pentesileu opustit. Ptáš se, jak se dostaneš z města; procházíš znovu řadou předměstí, roztroušených jako pigmentové skvrny; přijde noc; rozsvěcují se okna, někde jinde hustěji.

Nakonec se vzdáš snahy pochopit, existuje-li — ukrytá v některé prohlubni nebo vrásce tohoto neohrazeného okolí — nějaká Pentesilea, kterou by ten, kdo už v ní byl, mohl poznat a rozpomenout se na ni, anebo je-li Pentesilea jenom svou vlastní periferií a má svůj střed na kterémkoli místě. Otázka, která ti teď začíná hlodat v hlavě, vyvolává větší znepokojení: existuje mimo Pentesileu nějaké mimo? Anebo ať se vzdaluješ z města, jak daleko chceš, chodíš pouze z jednoho okrajě na druhý a nikdy z města nevyjdeš?

Opakované vpády sužovaly město Teodoru po celá staletí jeho historie; když byl poražen jeden nepřítel, hned sbíral síly druhý a hrozil obyvatelstvu vyhubením. Když bylo vyčištěno nebe od kondorů, bylo nutno čelit rostoucímu počtu hadů; vyhlazení pavouků způsobilo, že se rychle rozmnožily mouchy, až se to jimi všude černalo; vítězství nad termity vydalo město v plen červotočům. Druhy neslučitelné s městem musely jeden po druhém podlehnout a vymizely. Tím, že sedřeli šupiny, rozbili krunýře, utrhlí krovky a oškubali peří, dali lidé Teodoře výlučnou podobu lidského města, kterou se vyznačuje dodnes.

Předtím však nebylo po dlouhá léta jisté, zda konečné vítězství nebude patřit poslednímu druhu, který byl schopen soupeřit s lidmi o vládu nad městem: myším. Pár pozůstalých z každé generace hlodavců, kterou se lidem podařilo vyhladit, zplodilo odolnější potomstvo, které se nedalo chytit do pastí a žádný jed mu neuškodil. Během několika týdnů se podzemí Teodory vždy znovu naplnilo početnými houfy krys. Nakonec při poslední hromadné řeži nabyla vrchu mnohostranná vražedná vynalézavost lidí nad překypujícími vitálními schopnostmi nepřátel.

Město, veliký hřbitov živočišné říše, se asepticky uzavřelo nad poslední zdechlinou, zahrabanou i s poslední vší a posledním mikrobem. Člověk konečně obnovil pořádek světa, kterým sám otrásl: neexistoval už žádný jiný žijící druh, který by jej mohl ohrozit. Jako vzpomínka na bývalou faunu stály na regálech

knihovny v Teodoře svazky Buffona a Linného. Tak si to alespoň obyvatelé Teodory mysleli a zdaleka nepředpokládali, že jiná zapomenutá fauna se začala probouzet z letargie. Od té doby, co byla vyloučena ze systému druhů, teď už ostatně vyhynulých, přežívala dlouhé éry v odlehlých úkrytech, a teď vylézala na světlo ze sklepení knihovny, kde se uchovávaly prvotisky, seskakovala z hřbetů knih a z pluviálů, usazovala se na polštářích spících. Sfingy, nohové, chiméry, draci, jeleni s kozlí hlavou, harpyje, hydry, jedno-rožci a baziliškové se znovu hlásili o vládu nad městem.

Místo abych ti vyprávěl o Berenici, nespravedlivém městě, které věnčí dóorskými vlysy soukolí svých strojů na drcení masa (když leštiči podlah zvednou bradu nad zábradlí a dívají se na haly, široká schodiště a vstupní síně, cítí se ještě menší a zotročenější), měl bych hovořit o skryté Berenici, městě spravedlivých, kteří se v temných komorách za krámem nebo pod schodištěm lopotí s tím, co jim přijde pod ruku, a splétají síť z drátů, trubek, kladek, pístů a závaží, která proniká jako popínavá rostlina mezi velká ozubená kola (až ta se zadrhnou, tlumené tikání oznámí, že nový přesný mechanismus ovládá město); místo abych ti líčil provoněné bazény lázni, na jejichž okrajích se rozvalují nespravedliví z Berenice, sprádají s květnatou výmluvností své intriky a pozorují majetnickým okem oblé vnady koupajících se odalisek, měl bych ti vyprávět o tom, jak se spravedliví, neustále ve střehu, aby unikli slídivým pohledům udavačů a zátahům policajtů, poznávají podle toho, jak mluví, zvláště jak vyslovují čárky a závorky; podle přísných a bezelstných mravů, které si zachovávají, vyhýbajíce se komplikovaným a temným duševním stavům; podle prosté, ale chutné kuchyně, která připomíná staré zlaté časy: celerová polévka s rýží, vařené boby, smažené květy tykviček.

Z těchto údajů je možno vyvodit obraz budoucí Berenice, který tě přiblíží k poznání pravdy víc než jakákoliv zpráva o tom, jak město vypadá dnes. Buď-li ovšem brát v úvahu, co ti teď řeknu: v jádru

města spravedlivých se rovněž skrývá zlá setba: jistota a hrdost na to, že jsme spravedliví — a že jsme spravedlivější než tolik jiných, kteří se považují za spravedlivější, než je spravedlivé — vykvasí v nevraživost, rivalitu, pomstychtivost a přirozená touha pomstít se nespravedlivým se zabarvuje dychtivostí dostat se na jejich místo a jednat jako oni. Jiné nespravedlivé město, i když odlišné od toho prvotního, si tedy razí místo uvnitř dvojité skořápky nespravedlivé a spravedlivé Berenice.

Nechci-li, aby tvůj pohled po tom, co jsem řekl, viděl zkreslený obraz, musím obrátit tvou pozornost na niternou vlastnost tohoto nespravedlivého města, které tajně raší ve skrytém spravedlivém městě: náhle se může probudit — jako když pobouřeně rozrazíš okno — latentní láska ke spravedlnosti ještě nepodrobené pravidlům, schopné vytvořit město spravedlivější než bylo předtím, ještě než se stalo nádobou nespravedlnosti. Ale když si pozorněji prohlédneš vnitřek tohoto nového zárodku spravedlnosti, objevíš skvrnku, která se rozšiřuje jako rostoucí snaha vnučovat to, co je spravedlivé, pomocí toho, co je nespravedlivé, a to je možná zárodek ohromné metropole...

Z mých řečí sis asi vyvodil závěr, že pravá Berenice je časový sled různých měst, střídavě spravedlivých a nespravedlivých. Ale chtěl jsem tě upozornit na něco jiného: že všechny budoucí Berenice jsou již přítomny v tomto okamžiku, zavinuté jedna v druhé, nahuštěné a neoddělitelné.

Atlas Velkého chána obsahuje i mapy zaslíbených zemí, které sice někdo v myšlenkách navštívil, ale nebyly ještě objeveny ani založeny: země jako Nová Atlantida, Utopie, Sluneční stát, Oceana, Tamoé, Harmonia, New-Lanark, Ikárie.

Kublaj vyzval Marka: — Ty, zkušený cestovatel, vidíš určité znaky a jistě mi dokážeš říci, ke které z těch budoucností nás ženou příznivé větry.

— Nedokázal bych nakreslit na mapě trasu, která by vedla do těchto přístavů, ani datum přistání. Někdy mi stačí zvláštní perspektiva, která se najednou objeví jako nesoulad přímo uprostřed nějaké krajiny, paprsky světla, které se prodírají mlhou, rozhovor dvou chodců, kteří se potkají v tlačenci, abych se domníval, že když odtud vyjdu, dám kousek po kousku dohromady dokonalé město, vytvořené z fragmentů smíšených s tím, co zbylo, z okamžiků oddělených intervaly, ze signálů, které někdo vysílá a neví, kdo je přijme. Říkám-li ti, že město, ke kterému směřuje má cesta, je přetržené v prostoru a v čase, někdy je řidší a někdy hustší, nesmíš si myslet, že je možné přestat je hledat. Možná že zatímco my tu rozmlouváme, někde uvnitř hranic tvé říše se právě sem tam vynořuje na povrch; můžeš je vystopovat, ale jen tím způsobem, o kterém jsem ti říkal.

Velký chán otevřel svůj atlas a listoval v plánech měst, která nahánějí hrůzu v tíživých snech a prokletích: Enoch, Babylón, Yahoo, Butua, Brave New World.

Říká: — Všechno je marné, když posledním přístavem může být jen pekelné město, a právě tam

dolů, až na dno, nás vtahuje proud ve stále se zužující spirále.

A Polo: — Peklo živých není něco, co bude; je-li nějaké, je už tady, je to peklo, ve kterém každý den přebýváme, které vytváříme tím, že žijeme pohromadě. Jsou dva způsoby, jak jím netrpět. První je pro mnohé snadný: přijmeš to peklo a staneš se jeho součástí do té míry, že je přestaneš vidět. Druhý způsob je riskantní a vyžaduje neustálou pozornost a snahu: hledat a umět rozpoznávat, kdo a co uvnitř pekla není peklo, a tomu pak zajistit trvání a dát prostor.

CALVINOVA VÝZVA LABYRINTU

Osobité rysy Itala Calvina (narodil se 15. 10. 1923 v Santiagu de Las Vegas na Kubě, zemřel náhle po mozkové mrtvici 19. 9. 1985 v Sieně) vystihl Cesare Pavese už v recenzi jeho prvotiny, románu *Cestička pavoučích hnízd* (Il sentiero dei nidi di ragno, 1947). Příběh z protifašistického odboje — Calvino se ho sám zúčastnil jako partyzán v komunistických Garibaldiho brigádách — tady vypráví podle svých zážitků malý uličník Pin, jehož postavu Pavese pokládá za projev autorovy sympatie „k tulákům a všem vyděděncům, jak ji naposledy ztělesnil velký bosák Gorkij a kterou najdeme v prvních sovětských románech z občanské války“. Paveseův postřeh odhaluje jednu z konstant Calvinovy tvorby: jeho tvrdošíjnou víru v člověka „zapleteného do proměn své doby“, který, přestože je „rozpůlený, zmrzačený a neúplný“ vinou společnosti — Marx to nazývá „odcizení“, podotýká Calvino v předmluvě k volné trilogii *Naši předkové*, obsahující romány *Rozpůlený vikomt* (Il visconte dimezzato, 1952), *Baron na stromě* (Il barone rampante, 1957) a *Neeexistující rytíř* (Il cavaliere inesistente, 1960) — se rve o to, aby znovu dosáhl „neindividualistické úplnosti“.

Pavese postihl i další podstatný rys Calvinova postoje ke skutečnosti: „Calvino, ta veverka pera, se hbitě vyšplhal do korun stromů, odkud ... sleduje partyzánský život jako hlučnou, barvitou ... lesní báji.“ Calvino vskutku neváhá používat postupy a prostředky v „klasické“ realistické literatuře nepřiliš časté a snad právě proto nezřídka mylně považované za neslučitelné s re-

alistickou tvůrčí metodou: symbol, alegorii, různé fantastické a pohádkové prvky.

Proto také italská literární kritika (a to i marxistická, třebaže Carlo Salinari už v ohni neorealistických polemik tvrdil, že „rozdíl mezi realismem a dekadencí nelze hledat ve formách výrazu, ale ve způsobu, jakým se umělec dívá na člověka a na svět“) obvykle dělí Calvinovu tvorbu na dva proudy: „realistický“ — sem řadí *Stavební spekulaci* (La speculazione edilizia, 1957); *Mračno smogu* (La nuvola di smog, 1958); *Ščitatelův den* (La giornata di uno scrutatore, 1963) a „fantastický“ — kromě již zmíněné trilogie ještě *Kosmické grotesky* (Le cosmicomiche, 1965) a *Té s nulou* (Ti con zero, 1967). Z krátkých povídek, vydaných souborně v roce 1958, v nichž se v rozličném poměru zmíněné tendence spojují, vybral autor později dva samostatné cykly: *Smolař Matěj aneb dvacet příběhů s neveselým koncem* (Marcovaldo ovvero le stagioni in città, 1963) a *Nesnadné lásky* (Gli amori difficili, 1970), zdůrazňující dva různé aspekty „odcizení“: průmyslovou metropoli, která mrzačí nejen jedince, ale i přírodu, a nesnadnost mezilidské komunikace. Toto rozlišení nemá však valný smysl — je pouze formální. Calvinovi vždycky jde o zobrazení reálných vztahů; harmonický „trojjediný“ vztah jedinec — společnost — příroda je pro něj nejen měřítkem hodnot, nýbrž také cílem, byť třeba vzdáleným, k němuž je nutno se prodrat labyrintem současné konzumní „průmyslové společnosti“ (jak dnes kapitalismus eufemisticky sám sebe nazývá), bludištěm, jehož křivá zrcadla deformují veškeré mravní a citové hodnoty. Snad právě proto cítí nutnost

nejdříve tento labyrint co nejpodrobněji „zmapovat“. Je to požadavek, který vyslovil v dnes už téměř legendárním polemickém článku, otištěném v 5. čísle časopisu „Il menabò“ v roce 1962, jehož název jsme si „vypůjčili“ i pro tyto řádky; a pozorný čtenář jistě postřehl, že v *Neviditelných městech* (Le città invisibili), v knize, kterou právě dočetl (v Itálii poprvé vyšla v roce 1972), na chánovu námitku, proč popisuje mostní oblouk kamen po kameni, když je důležitý samotný most, slovy Marka Pola odpovídá: „Bez kamenů by nebyl ani oblouk.“ Symbolem zmíněného labyrintu dnešního světa je Calvinovi obraz obludné megalopole, jež hrozí, že jako rozlézající se skvrna zachvátí povrch celé planety a zničí přirozený vztah mezi člověkem a přírodou. Svým typickým způsobem chápe Calvino i město především jako komplex vztahů mezi lidmi navzájem, mezi lidmi a městem, které společně obývají, a mezi městem a přírodou. Rozkládá přitom takto chápanou představu města na jedenáct motivů, které navzájem kombinuje a začleňuje do složité struktury; ta, jak ukazuje přiložené schéma, má odrážet půdorys labyrintu, podobně jako kdysi struktura Dantovy Božské komedie odrážela středověké pojetí kosmu. Tyto motivy prohlubuje a obohacuje novými aspekty zároveň s tím, jak Marco Polo postupně vypráví o jednotlivých městech, nazvaných exotickými ženskými jmény, městech imaginárních, jež však dohromady skládají reálnou podstatu moderního „pekla“. Za fantastickým rouchem se skrývá konkrétní lidská společnost, symboly a alegorie nejsou únikem, groteskní nápady a obrazy jiskřící vtípem mají obnažit, jakoby vypreparovat zá-

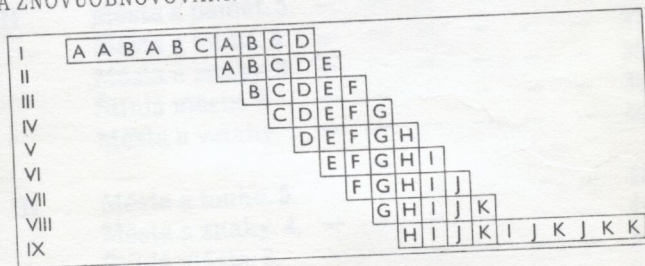
kladní vazby a vztahy, zdůraznit jejich obecnou platnost a současně je svou neobyčejně silnou smyslovou názorností nesmazatelně vtisknout čtenáři do paměti.

Obdobný přístup k uměleckému ztvárnění skutečnosti našel Calvino v lidových pohádkách. (Možná proto mu byly tak blízké, možná proto je jeho sbírka dvou stovek italských pohádek z roku 1956 právem nazývána „italským Grimmem“.) Vyjadřují, stejně jako Calvinova tvorba, nejenom tíhu dějinného okamžiku, ale také — jak říká Calvino v již citované předmluvě k „Naším předkům“ — potřebu dostat se z něho. Podstatným rysem Calvinovy tvorby je tedy výzva labyrintu (či peklu, o němž na poslední stránce této knihy hovoří Marco Polo), ne kapitulace. A tato výzva také nepochybně zůstane trvalým odkazem celé Calvinovy tvorby.

VLADIMÍR HOŘKÝ

VNÍMAVÉMU ČTENÁŘI BEZPOCHYBY NEUNIKNE DŮMYSLNÁ ARCHITEKTURA TEXTU: OZNAČÍME-LI TITULKY UVNITŘ DEVÍTI KAPITOL PÍSMENY A SEŘADÍME-LI JE PODLE AUTOROVA KLÍČE, VZNIKNE SCHÉMA PUTOVÁNÍ, GEOMETRICKÝ OBRAZEC VYJADŘUJÍCÍ USPOŘÁDÁNÍ NAVŠTÍVENÝCH MÍST A VYTVÁŘEJÍCÍ JAKÝSI LABYRINT MODERNÍHO SVĚTA A ČÁST NEKONEČNÉ SPIRÁLY. Z MÍST ZNÁMÝCH A OPAKUJÍCÍCH SE V URČITÉM POŘÁDKU DOSPĚJEME POSLÉZE DO MÍST NOVÝCH, JIMIŽ PRO NÁS POZNÁNÍ VRCHOLÍ, ALE NEUZAVÍRÁ SE: NABÍZÍ MOŽNOST POKRAČOVÁNÍ VE STEJNÉM ŘÁDU, JAKÝM SE CESTA ZAČALA, ALE Z OPAČNÉHO KONCE. ZÁVĚREČNÉ SCHÉMA (OZNAČENO PÍSMENY ČÍM DÁL VZDÁLENĚJŠÍMI POČÁTKU ABECEDY, ODPOVÍDAJÍCIMI I NOVÝM TITULKŮM V KAPITOLÁCH) JE ZRCADLOVÝM OBRAZEM POČÁTEČNÍHO MODELU: NEPŘETRŽITOST A VARIABILITA TÉHOŽ JSOU ZDE VÝRAZEM CALVINOVA POJETÍ SVĚTA V JEHO DYNAMIČNOSTI A ZNOVUOBNOVOVÁNÍ.

OBSAH

I	Města a paměť. 1.	—	—	—	—	—	13
	Města a paměť. 2.	—	—	—	—	—	14
	Města a touha. 1.	—	—	—	—	—	15
	Města a paměť. 3.	—	—	—	—	—	16
	Města a touha. 2.	—	—	—	—	—	17
	Města a znaky. 1.	—	—	—	—	—	18
	Města a paměť. 4.	—	—	—	—	—	20
	Města a touha. 3.	—	—	—	—	—	22
	Města a znaky. 2.	—	—	—	—	—	24
	Štíhlá města. 1.	—	—	—	—	—	25
II	Města a paměť. 5.	—	—	—	—	—	35
	Města a touha. 4.	—	—	—	—	—	37
	Města a znaky. 3.	—	—	—	—	—	38
	Štíhlá města. 2.	—	—	—	—	—	39
	Města a vztahy. 1.	—	—	—	—	—	40
III	Města a touha. 5.	—	—	—	—	—	48
	Města a znaky. 4.	—	—	—	—	—	49
	Štíhlá města. 3.	—	—	—	—	—	51
	Města a vztahy. 2.	—	—	—	—	—	53
	Města a oči. 1.	—	—	—	—	—	55
IV	Města a znaky. 5.	—	—	—	—	—	64
	Štíhlá města. 4.	—	—	—	—	—	66
	Města a vztahy. 3.	—	—	—	—	—	67
	Města a oči. 2.	—	—	—	—	—	69
	Města a jméno. 1.	—	—	—	—	—	70

V	Štíhlá města. 5.	—	—	—	—	—	78
	Města a vztahy. 4.	—	—	—	—	—	79
	Města a oči. 3.	—	—	—	—	—	80
	Města a jméno. 2.	—	—	—	—	—	81
	Města a mrtví. 1.	—	—	—	—	—	83
VI	Města a vztahy. 5.	—	—	—	—	—	92
	Města a oči. 4.	—	—	—	—	—	94
	Města a jméno. 3.	—	—	—	—	—	96
	Města a mrtví. 2.	—	—	—	—	—	97
	Města a nebe. 1.	—	—	—	—	—	99
VII	Města a oči. 5.	—	—	—	—	—	108
	Města a jméno. 4.	—	—	—	—	—	109
	Města a mrtví. 3.	—	—	—	—	—	112
	Města a nebe. 2.	—	—	—	—	—	114
	Nepřetržitá města. 1.	—	—	—	—	—	116
VIII	Města a jméno. 5.	—	—	—	—	—	127
	Města a mrtví. 4.	—	—	—	—	—	129
	Města a nebe. 3.	—	—	—	—	—	130
	Nepřetržitá města. 2.	—	—	—	—	—	131
	Skrytá města. 1.	—	—	—	—	—	132
IX	Města a mrtví. 5.	—	—	—	—	—	142
	Města a nebe. 4.	—	—	—	—	—	145
	Nepřetržitá města. 3.	—	—	—	—	—	146
	Skrytá města. 2.	—	—	—	—	—	148
	Města a nebe. 5.	—	—	—	—	—	150
	Nepřetržitá města. 4.	—	—	—	—	—	152
	Skrytá města. 3.	—	—	—	—	—	154

Nepřetržitá města. 5.	—	—	—	—	—	156
Skrytá města. 4.	—	—	—	—	—	158
Skrytá města. 5.	—	—	—	—	—	160

Calvinova výzva labyrintu (Vladimír Hořký)	—	—	—	—	—	165
---	---	---	---	---	---	-----

ITALO
CALVINO
Neviditelná
města

Z italského originálu *Le città invisibili*, vydaného nakladatelstvím Einaudi, Torino 1972, přeložil a doslov napsal Vladimír Hořký. Ilustroval Pavel Sivko. Graficky upravil Jan Jiskra. Vydal Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p., jako svou 4536. publikaci v redakci krásné literatury. Praha 1986. Odpovědná redaktorka Marie Zábranová. Technická redaktorka Hana Keslová. Fotosazbou Digi Antikva-Digiset z n. p. Svoboda, Praha, vytiskla Stráž, n. p., Plzeň, závod Vimperk. 6,31 autorských archů (z toho text 4,67 AA, ilustrace 1,64 AA), 6,57 vydavatelských archů. 605 22 845. Vydání první. Náklad 7 000 výtisků. 01-096-86. 13/34. Cena váz. 16 Kčs

